

Spirit of Bosnia / Duh Bosne

An International, Interdisciplinary, Bilingual, Online Journal
Međunarodni, interdisciplinarni, dvojezični, online časopis

WASHINGTONSKI SPORAZUM

Ivo Komšić

Prostor i vrijeme

22. veljače 1994. (Washington) – utorak

Ovdje je teško unazad poredati dane jer je vrijeme pomjereno. Letjeli smo devet sati u nedjelju, krenuli taj dan u 11,30, a bili ovdje poslijepodne oko 14 sati. Kad se odavde vraća kažu da se prije stigne. Sam položaj ove zemlje u odnosu na Evropu već je odredio njenu sudbinu: prostor ne znači ništa, vrijeme je sve. Ovdje se i ne putuje kroz prostor, ovdje se ne živi u prostoru, ovdje se ne razmišlja prostorno. Vrijeme je sve: i put, i život, i misao.

Nikada prije, u ovom ratu, od kada sam otišao od kuće, nisam osjećao nostalgiju. Sam život je bio određen iznutra, proizvodio sam događaje iz sebe, nisam imao vremena da se obazirem, nisam imao predaha. Približavajući se aerodromu, u Washingtonu, gledao sam kroz prozor krajolik, njegovo sivilo obojeno zimom i sjetio se onih koji su ovu zemlju osvojili zatekavši je pustu i praznu. Osjetio sam nostalgiju za svojom Bosnom, izmučenom i ranjenom, koja poput teškog bolesnika očekuje pomoć od svakog za koga kažu da zna lijek. Mi smo njene pružene ruke. Tamo su ostali ljudi, sad već bez nade, sa strahom i očajem. Moja Bosna, skupljena sva u gudure, u kamenjar, u klisure, u tijesne doline. Sva na dlan može stati. Ovdje ova ogromna, ravna zemlja. Budi strepnju, osjećaj izgubljenosti i nostalgiju. Ovdje se uvijek osjećam malim i nemoćnim. Ali, ovdje je i moć. Ovdje bi se mogla naša sudbina izmijeniti.

Jučer smo primljeni u State Department, dugo smo razgovarali sa suradnicima državnog sekretara, zatim sa samim Christopherom. Stekao sam dojam da su odlučni umješati se u razrješavanje krize kod nas, ali da još nemaju istu formulu. Još nisu bili sigurni što bi se učinilo sa Srbima, također kako urediti odnose Hrvata i Muslimana. Jedino je bilo sigurno da to žele učiniti. Ohrabrio ih je efekat ultimatumu Srbima da se povuku sa topništva sa brda oko Sarajeva.

U razgovoru su pokazali da su dobro upućeni u naše prilike. Silajdžić je govorio o cijeloj situaciji, o toku pregovora u Ženevi i o toku pregovora sa Hrvatskom.

Pokazali su da žele savez Muslimana i Hrvata ali ništa dalje nisu znali. Ja sam izlagao plan našeg Sabora, o kome su također bili informirani. (Očito da ih je ambasador Viktor Jakovich dobro informirao). Stekao sam dojam da im je naš prijedlog kantonizacije prihvatljiv. Bojali su se kako će reagirati Tužman i hoće li ga prihvatiti. U jednom trenutku pitali su što bi bio prijedlog Muslimana ukoliko se s Tužmanom ne mogne postići sporazum, kakvu bi zapravo oni državu htjeli ako bi se BiH dijelila na tri države. Silajdžić je izbjegao odgovor, a ja sam kazao da bi u tom slučaju bila stvorena muslimanska država u kojoj bi bilo oko 400 tisuća Hrvata. Zato mi Hrvati ne

možemo pristati na takvu opciju i u toj bi državici ostali svi sadašnji problemi.

Poslije toga je bilo postavljeno još jedno interesantno pitanje: da li bi bilo moguće, ukoliko s Tužmanom ne uspije dogovor, da se napravi sporazum Muslimana i HNV, odnosno onih Hrvata koji ostaju izvan "Herceg-Bosne". SAD bi bile spremne podržati takav sporazum i inzistirati na njegovom provođenju. Tada bi Tužman imao status Karadžića i snosio sve posljedice toga.

Silajdžić je odgovorio da bi to usložnilo situaciju, jer nije problem u politici predstavljanju Hrvata, već u vojnom. Tužman kontrolira HVO.

Ja sam bio iznenađen da Amerikanci razmišljaju na taj način. Takav politički sporazum predlagao sam Silajdžiću i Izetbegoviću pred sam Sabor u Sarajevu i o tome imali našelnu suglasnost. Potvrdio sam Silajdžiću tezu o problemu kontrole nad HVO. Kroz glavu mi je proletjela misao da bi u ovoj varijanti Hrvatska bila proglašena agresorom i dobila sankcije, da bi HVO bio proglašen paravojskom i nad njim bi amerikanci možda primjenili silu. A kako odvojiti hrvatski narod od HVO-a? To je u ovoj fazi nemoguće. Ja bi bio samo pokriće za vojnu intervenciju. Pitao sam u brzini: kako bi se proveo taj sporazum? – Ništa vi ne brinite za to. Mi bismo proveli taj sporazum, Upotrijebili bismo silu, odgovorio je Christopher. Očekujući takav odgovor, uzvratilo sam bez oklijevanja da ne mogu preuzeti tu odgovornost. Sporazum moraju potpisati oni koji ga mogu provesti, koji kontroliraju vojsku, a to su Tužman i predstavnici „Herceg-Bosne“. – Dobro, rekao je Christopher, imate ovdje za vikend Granića i delegaciju „Herceg-Bosne“.

Strateški značaj hrvatsko-muslimanskog saveza 25. veljače 1994.

Danas je treći dan intenzivnih razgovora s američkom administracijom. Sreli smo se s velikim brojem senatora i kongresmena, sa svim njihovim grupacijama, s šefovima parlamentarne manjine i većine, s predsjednikom Parlamenta, sa ljudima iz Vlade, Christopherom i njegovim suradnicima, šefom za državnu sigurnost Anthonyem Lakeom, te danas s Madeleine Albright i potpredsjednikom Goreom.

Njihov plan je jasan: uz vojni pritisak koji se postiže ultimatumom (po uzoru na Srbe oko Sarajeva) želi se osigurati pravedniji način pregovaranja. Značajna karika u tome je dogovor Hrvata i Muslimana jer to, ne samo rješava konkretne probleme i zaustavlja njihov rat, već dodatno pritišće Srbe i otvara novi proces odnosa prema njima. (Granić i njegova „ekipa“ su pozvani iz Zagreba u Washington).

Svi ljudi s kojima smo kontaktirali pokazali su veliko razumijevanje za naše nastojanje da sačuvamo BiH i kao državu, i kao jedinstvenu teritoriju. To je na najbolji način pokazao prijem koji su nam priredili vođe parlamentarne manjine i većine. (Vjerujem da je BiH rijedak predmet na kome se ove grupacije slažu). Potpredsjednik Gore i Albrightova su danas također jasno definirali američki plan za BiH: žele savez Hrvata i Muslimana, njihovu "jedinstvenu republiku", koja bi imala važan uticaj na ponašanje Srba, žele znati koja je to teritorija na koju bi se ona protezala, žele da ona može funkcionirati. Oboje su isticali da je ultimatum za Sarajevo stvorio povoljan trenutak za hrvatsko-muslimanski sporazum, da se taj trenutak ne smije propustiti i da treba biti fleksibilan u zahtjevima prema Hrvatima. Gore je istakao da je moguće prevladati razlike koje tu postoje i da to treba učiniti preko ovog vikenda.

Također, istaknuto je da će SAD dati garancije za provedbu sporazuma koji se postigne i da su samo u tom slučaju spremni poslati svoje trupe u BiH.

Na Silajdžićeve zahtjeve da se digne embargo na oružje za Vladu BiH, a on je to tražio u svim razgovorima, odgovoreno je da je to složeno pitanje i da SAD ne može jednostrano dovesti u pitanje instituciju embarga koja se u svijetu poštuje. To bi moglo imati negativan utjecaj na ona područja gdje su SAD zainteresirane da embargo još postoji, npr. u Iraku. I pored toga što su SAD protiv embarga za Vladu BiH, on ga ne može prekršiti sam.

Madeleine Albright je dala nadu da bi se ultimatum mogao proširivati i na druga područja, te da bi se mogla proširiti lista “zaštićenih zona” (ušli bi Mostar, Vitez i Maglaj; mi smo još predložili Brčko i Gradačac). Klima za razgovore veoma je povoljna i vjerujem da će američka administracija inzistirati da se dođe do sporazuma. Bojim se onoga sa čime dolazi Granić. Sinoć je na HTV Tužman pokušao pravdati ovo zauzimanje SAD za opstanak BiH, ali ponovno na pogrešan način. Tvrdio je kako Zapad želi otkloniti opasnost od širenja islamskog fundamentalizma te zato inzistira na konfederaciji Hrvatske i BiH. On sebe stalno vidi u nekoj povijesnoj ulozi i kao predvodnika zapadne politike. To je dobro ukoliko je samo izgovor pred narodom za zaokret u politici koja je do sada bila neuspješna. Opasno je ukoliko je on to sebi umislio. Tada ni sporazum neće biti moguć. S Muslimanima treba razgovarati kao s partnerima a ne kao s autsajderima koje, eto, treba spašavati i od njih samih, a i svijet od njih.

Ukoliko se dođe s tim idejama iz Zagreba, onda neće pomoći ni američka administracija, ova velika prilika će propasti.

26. veljače 1994.

Danas su se obje naše delegacije okupile u State Departmentu ali nismo imali međusobne bilateralne razgovore. Razgovaralo se pojedinačno s Charlesom Radmanom koji je bio posrednik u pregovorima ispred američke administracije, i njegovim suradnicima. Oni su htjeli od obje delegacije zasebno dobiti mišljenje o principima na kojima bi trebalo stvarati sporazum. Mi smo iznijeli naše gledište koje je već bilo zapisano u dokumentima Sabora i koje smo objelodanili ovih dana.

To gledište je obuhvaćalo sljedeće stavove:

1. da hrvatsko-muslimanski entitet koji se može dogovoriti u ovim uvjetima ne smije imati nacionalna obilježja i biti odvojen nacionalnim granicama među Hrvatima i Muslimanima; to rješenje mora predvidjeti mogućnost naknadnog uključivanja Srba u državnu zajednicu federalno uređenu;
2. kantoni (regije) se ne smiju međusobno povezivati u državne zajednice po nacionalnoj osnovi;
3. država BiH se mora decentralizirati;
4. kantoni trebaju biti formirani na temelju više kriterija, a ne samo na etničkom;
5. sve regije (kantoni) trebaju biti ravnopravni;
6. nacionalni interesi trebaju biti zaštićeni kroz institucije države i na svim nivoima;
7. BiH će ući u konfederaciju s Republikom Hrvatskom.

Nakon izlaganja i obrazloženja ovih principa, što je učinio Silajdžić, Radman je tražio da ja obrazložim mapu i principe na kojima je ona napravljena na Saboru u Sarajevu.

Govorio sam kratko radi jasnoće i izbjegavanja suvišnih pitanja. Rekao sam da je osnovni princip koncipiranja kantona bio gravitacija stanovništva. Tako su slivovi rijeka postali središta oko kojih su formirane teritorijalne jedinice – kantoni. Govorio sam i o strahu koji postoji kod Hrvata – majorizacija, te kod Muslimana – otcjepljenje. Inzistirao sam da se u sporazumu otklone razlozi za

taj strah.

Poslije ovog razgovora, koji je bio dosta kratak, primio nas je sve, obje delegacije, Christopher. (U Grani?evoj delegaciji su bili iz „Herceg-Bosne“ samo Akmadži? i Zubak koji je ve? zauzeo mjesto Mate Bobana). To je bio više kurtoazan razgovor. Me?utim, Christopher je iskoristio priliku da ukaže kako se s “jednim entitetom” izme?u Muslimana i Hrvata prevladavaju mnogi problemi, te time stvara nova i taktika i strategija. Po njegovim rije?ima, to ?e osigurati novi pristup me?unarodnih institucija cijelom problemu, posebno dvjema državama (RH i R BiH).

Tako?er, rekao je kako ovaj „jedan okvir” me?u nama prevladava sve dosadašnje konceptualne razlike. Poslije ovog kratkog prijema kod državnog sekretara napravljena je pauza za ru?ak koji je pripremljen u istom prostoru u kome se vode razgovori.

Nakon ru?ka dobili smo jedan pismeni predložak od strane doma?ina o podjeli funkcija na nivou federacije, na nivou kantona, te zajedni?kih funkcija federalne države i kantona. Na taj prijedlog nismo imali bitnih primjedbi, jer je on fakti?ki bio samo prepis našeg prijedloga. (O?ito je da su naši doma?ini potpuno prihvatili kantonalni koncept ure?enja BiH koji smo usvojili na Saboru).

Na naše iznena?enje, nisu nas više ni pozivali na razgovor. Brifing su imali samo Grani? i njegova delegacija. Pozvan je samo Silajdži? na kratak razgovor i zakazan ponovno sastanak za sutra u 10,30 sati.

Silajdži? mi je rekao da je stekao dojam da Grani? odustaje od hrvatske države u BiH i da prihva?a naš kantonalni sistem (što je on zapravo prihvatio još u Zagrebu u razgovorima koje smo imali). To je najvažniji korak i sve drugo je samo tehnika. Bez nacionalnih država nema ni borbe za nacionalne teritorije. Drugi problemi se mogu prevladati kompromisom. Silajdži? je, vjerojatno zadovoljan razvojem doga?aja, predložio da se ne vra?amo u hotel ve? da prošetamo gradom.

Danas sam prvi put vidio ovaj grad. Prošetali smo oko Capitol-Hilla, posjetili Nacionalnu biblioteku i obišli niz zna?ajnih zdanja poredanih oko Kaptola i u pravcu obeliska. Sve što sam vidio, impresivno je: arhitektura, ure?enje prostora, položaj ulica, parkovi. Ovdje su objedinjeni svi stilovi, bez kompleksa, ali rafinirano. Ima se osje?aj da je grad nastao u antici i da se razvijao kroz vijekove, do danas.

Posebno je impresivan interijer Nacionalne biblioteke. Ona i svojom arhitekturom svjedo?i da je hram. Ogromna središnja kupola prekrila je ?itaonicu, a njena okruglost i visina stvaraju dojam kao da ste na nebu. Unutra mir kao u katedrali. Nacionalna biblioteka je ogledalo države, svjedo?anstvo njene snage i prosperiteta. – U Sarajevu je Vije?nica izgorjela u jednoj no?i. Zapalili su je banditi s brda.

Grani? mi je nave?er poslao poruku da pristaje na ve?eru koju želi prirediti Steve Bubalo za obje delegacije. Do?i ?e Steve, Ivankovi? i Radjelovi? sa Zapadne obale samo da bi bili na toj ve?eri. To je i nostalgija za zavi?ajem i želja da se ovaj glupi rat što prije zaustavi. – Ovim ljudima treba u?initi takve sitne radosti, treba s njima razgovarati i otvoriti im nadu. Oni su još svojim mislima negdje u Bosni ili na kamenjaru Hercegovine. Još im srce zaigra kad im se to spomene. – Uostalom, napustili su svoj komfor i mir i došli u Sarajevo na naš Sabor, riskiraju?i živote.

Na moj poziv u Washington je doputovao fra Ivan Bubalo, ?lan HNV-a. Ve? sam planirao turneju po Americi, obi?i naše izbjegli?ke zajednice i domovinske zajednice koje je ovdje formirala ekonomska emigracija. Našim ljudima treba objasniti suštinu sporazuma na kome radimo i koji ?emo sigurno potpisati. Želio sam da to uradimo fra Ivan i ja zajedno i bio sretan kad se on pojavio

pred sam prijem. Njega niko nije poznavao. Ushi?en dobrom atmosferom žurio sam ga predstaviti svima, i našima, i Amerikancima, i našim doma?inima. Kada sam ga predstavio Zupku nastao je mali zastoje u rukovanju i upoznavanju. Fra Ivan je zbunjeno gledao i dobacio – pa mi se znamo. Zubak je nešto promrmljao, nisam obra?ao pažnju i krenuo sam dalje me?u natiskani svijet. Kasnije, za stolom, fra Ivan mi je objasnio da Zubka zna iz komunisti?kog vremena i da ga on islje?ivao kao mladog bogoslova. – Nije me puštao na miru, svako ljeto za mog dolaska ku?i progonio me. Što ?e on ovdje, ?udio se fra Ivan. (?udio sam se i sam jer o njemu ništa nisam znao).

Ina?e, atmosfera na ve?eri je bila veoma prijatna. Od kada sam u pregovorima nisam se ovako lijepo osje?ao. Srda?an susret s Bubalom i ostalima iz Los Angelesa, iskren i prijateljski dijalog s partnerima u pregovorima, bez podvala, licemjerja i zlobe. Bio sam na krilima. Nakon nekoliko iskrenih pozdravnih rije?i atmosfera se potpuno opustila. Išao sam od stola do stola da bih sa svima razgovarao, najradije bih sve grlio.

– Bože zar sam i ovo do?ekao, ponavljao sam u sebi više kao molitvu a ne ?udženje.

Odavno ovako spokojan nisam zaspao.

Ameri?ka turneja

6. ožujka 1994. (Cleveland)

Ve?eras smo, u Hrvatskom domu ovog grada na sjeveru Amerike, imali susret s Hrvatima iz velike kolonije koja ovdje živi. Upozoreni smo da je me?u našim svijetom ovdje napravljen veliki rascjep, da je propaganda uspjela ljude okrenuti jedne protiv drugih i da u tome prednja?i izvjesni Nogalo, predsjednik HDZ i ?ovjek koji vodi hrvatski radio u Clevelandu. (I danas je propagirao protiv mene na radiju i širio dezinformacije). Ipak, mala sala u kojoj smo bili napunila se ljudima razli?ite dobi i razli?itog spola. Sa malim zakašnjenjem ušla je ove?a grupa ljudi i smjestila se u dnu kod ulaznih vrata. Neki su ostali stajati. Re?eno mi je da je me?u njima doti?ni Nogalo.

Nakon predstavljanja, što je u?inio naš ljubazni doma?in Petar Oroz, “Caritasovim” radnicima u Bosni poznato ime po pošiljkama koje je slao, po?eo sam govoriti. Objašnjavao sam suštinu mirovnog plana koji je postignut u Washingtonu. Dok sam govorio gledao sam lica ljudi i žena. Nitko nije ni treptao, zurili su u mene znatiželjno i ?esto me prekidali sa aplauzom. Ve?ina njih je ve? svojim licem odobravala sve što sam govorio, primjetno je bilo da ljudima veliki teret pada sa srca, njihova zabrinuta lica su mijenjala svoj izgled, na njima je treptala blaga ozarenost.

Iza mene je govorio fra Ivan. Govorio je lagano i uvjerljivo o potrebi da se organiziramo, o nuždi koja nas je primorala da održimo sabore i u Posavini, i u srednjoj Bosni i onaj u Sarajevu. Govorio je tako?er o službenom stavu Crkve prema prilikama u BiH i o potrebi da se ona založi za zaštitu svoga puka. – Ista slika na licima ljudi, isto odobravanje.

Kada se po?elo sa pitanjima odmah su se iskazali oni koji su protiv sporazuma postignutog u Washingtonu, koji su i dalje za rat s Muslimanima. Po reakcijama drugih vidjelo se da su oni u manjini.

Nakon dva i pol sata rasprave ostali smo u neformalnom razgovoru. Ve?ina ljudi nam je prišla, srda?no se pozdravila s nama, zahvalili se na našoj aktivnosti i svi nas podržali u nastojanju da se rat zaustavi, da se s Muslimanima na?e modus vivendi i sa?uva BiH. Prilazili su ?ak i oni za koje se po pitanjima koja su postavljali moglo pomisliti da su protiv svega. Pokazuje se da našim ljudima trebaju informacije, da s njima treba razgovarati i usmjeravati ih. Iznenadio sam se koliko

je me?u njima mojih komšija iz Kiseljaka, Fojnice, Kreševa i drugih podru?ja iz srednje Bosne. Svi su bili zabrinuti za stanje u Bosni i svi su bili sretni da su stvoreni uvjeti za prestanak rata. Ve?ina njih je izrazila želju da tamo ode što prije.

Svugdje gdje smo bili isti dojam: ljudi su jedva do?ekali sporazum jer u njemu vide jedinu priliku za zaustavljanje rata.

Do dolaska u Cleveland bili smo u Los Angelesu i Chicagu. U Los Angelesu su naši doma?ini bili Bubalo, Ivankovi? i Radielovi? i priredili nam susret s ve?om grupom uglednih Hrvata. U Chicagu smo se tako?er sreli s Hrvatima koji vode zna?ajne hrvatske institucije, te s Muslimanima koji su se okupili sino? u džamiji. Svugdje isti problem: HDZ je posva?ao naše ljude me?usobno i posva?ao ih s Muslimanima. Oni su vršili goru propagandu ovdje u iseljeništvu nego što je u domovini. Ljudi su dezorjentirani i zbunjeni. Sporazum iz Washingtona se ne uklapa u tu propagandu a propagatori su se našli u teškoj poziciji. Niti mogu pristati na ono protiv ?ega su do ju?er bili, niti mogu biti protiv onog što im sada preporu?uje “njihov predsjednik“ iz Zagreba.

Jutros sam dobio informaciju da su radne skupine u Be?u otpo?ele rad na Ustavu BiH, koji bi trebalo završiti do petnaestog. U Be?u je i Redman sa svojom stru?nom ekipom koja pomaže u tom poslu. Nadam se da ne?e biti ve?ih poteško?a da se na temelju sporazuma iz Wachingtona do?e do teksta Ustava.

U Washingtonu smo nastojali do?i do jasnih formulacija koje ne ostavljaju nikakve nejasno?e. Naravno, nije bilo lako prevladati neke probleme i tu je pritisak i pomo? ljudi iz ameri?ke administracije bila veoma važna. Kada se u jednom trenutku napustio koncept etni?ke podjele i prihvatila federacija kantona, bilo je jasno da ?e do dogovora do?i.

Probleme su pravili samo Zubak i Akmadži?. Oni su nastojali po svaku cijenu u sporazum ukomponirati „Herceg-Bosnu“. Kada to nije uspijevalo gr?evito su se borili za što ve?e ovlasti kantona i što manju nadležnost države. Posebno je na tome insistirao Zubak. Želio je sve bitne funkcije države zadržati na kantonima. To se nije slagalo ni s našim planom, ni s nastojanjem Radmana. Grani? je na mahove bio izbezumljen. U jednom je trenutku ušao u našu salu sa suzama u o?ima. Prišli smo mu Siladži? i ja. Rekao je da više ne zna što raditi s njima. Stalno su na telefonu sa Šuškom i postupaju samo po njegovim instrukcijama. Silajdži? mu je savjetovao da zove predsjednika. – Ali ne mogu, rekao je. Predsjednik mi je u zraku.

Prsnuli smo u smijeh iako je njemu o?ito bilo teško. – Kako u zraku, pitali smo. – U posjeti je Albaniji i upravo leti avionom, ne mogu do njega, pokušao je objasniti.

Sre?a, Radman je sve držao pod kontrolom i njemu smo mogli delegirati ove probleme. On ih je rješavao pritiskom, ali su neka rješenja u sporazumu ipak ostala loša.

Zadnji dan pregovaranja umalo sve nije propalo. Mislili smo da je gotovo jer je bio pripremljen i protokol za parafiranje u 18 sati. Negdje oko 16 sati nazvao je Izetbegovi? iz Sarajeva i ve? po Silajdži?evim reakcijama bilo je jasno da on ima neke posebne zahtjeve koji se više nisu mogli ugraditi u sporazum. Silajdži? je bio ljut, ?ak nas je zamolio da ostane sam u sali da bi taj razgovor završio. Izašli smo i ne znam što je razgovarao i rekao Izetbegovi?u. Uglavnom, poslije tog razgovora nastala je neka trka: Silajdži? je naizmjenitno i ubrzano razgovarao s Grani?em i Radmanom. Meni je nasamo rekao, da drugi ne ?uju, da je Izetbegovi? tražio da se unutrašnje ure?enje BiH prilagodi predsjedni?kom sistemu. Mi smo pregovore vodili u potpuno drugom pravcu i postigli sporazum o ?vrstoj Vladi i parlamentarnom sistemu. Problem je riješen kompromisom tako što je uvedena funkcija dopredsjednika države.

Tu ve?er obavljeno je sve?ano parafiranje postignutog sporazuma. Od svih koji su sudjelovali u njemu, jedino ja nisam bio prisutan. U tom trenutku, zajedno sa fra Ivanom, letio sam za Los Angeles, na poziv Stevea Bubala, Ivankovi?a i Radielovi?a.

(Moj vid ne samo da popušta ve? mi suzenje o?iju onemogu?ava da pišem. Moram prekinuti jer od suza koje peku i liju kao da sam sjeckao crveni luk, ne mogu gledati).

7. ožujka 1994. (Toronto)

Danas smo stigli u ovaj prostrani i zale?eni grad. Ovdje kažu da se ovakva zima ne pamti. Iz aviona je bilo vidljivo da su polja još zale?ena, tako?jer korita rijeka i dijelovi jezera. Ve?eras smo imali susret s užim krugom ljudi, uglavnom predstavnika političkih stranaka i udruženja iz BiH i Hrvatske (HSS, HSP, HSLs, HNS itd.).

Razgovor je bio ugodan, s razumijevanjem i poštivanjem. Svi su ti ljudi gotovo istomišljenici, svi su na pozicijama cjelovitosti BiH i onim principima na temelju kojih je postignut sporazum u Washingtonu. Bio je prisutan i jedan ?lan HDZ; on je samo šutio.

Sastav prisutnih je bio nacionalno mješovit što je stvaralo povoljniju atmosferu za razgovor. Ljudi su s radoš?u i oduševljenjem primili sporazum i prekid rata Hrvata i Muslimana. O?ito je da ?e i njima ovdje sporazum olakšati život. Svi su oni nekada živjeli u ljubavi i prijateljstvu.

U svojim istupima naro?ito su isticali negativnu djelatnost ovdašnjeg fratra, izvjesnog fra Ljube Krasi?a iz Hercegovake provincije. On je, uz neke HDZ-eovce, bio glavni nositelj mržnje prema Muslimanima.

Na ovom skupu smo saznali da je u Toronto doputovao i nadbiskup Pulji?. To bi moglo biti veoma zna?ajno ukoliko bi se on upustio u sli?ne razgovore sa Hrvatima Canade i SAD-a. Ljudi su zatrovani mržnjom i dezorjentirani. On bi mogao svojim autoritetom mnogo u?initi da se stanje po?ne prevladavati, da se po?ne vra?ati povjerenje me?u ljude.

11. ožujka 1994. (New York)

Ve?eras smo našu turneju fra Ivan i ja završili tribinom u prepunoj sali hotela "Hilton". Kao i u Torontu i ovdje je publika bila nacionalno izmiješana. Ljudi su se interesirali za detalje iz sporazuma, za budućnost oba naroda i države BiH.

Veoma malo je, na ovoj turneji, bilo provokacija i nerazumijevanja. Naro?ito impresivno je bilo u Torontu gdje se skupilo oko tisu?u ljudi. Kažu da sala u Hrvatskom domu nije bila ovako puna ni kad je u njoj gostovao Tu?man.

Mi nismo mogli do?i do pozornice. Cijela sala je bila u hrvatskom nacionalnom dekoru. Organizatoru sam primjetio da nema zastave BiH, da sam ja ?lan Predsjedništva te države i da bi trebalo staviti zastavu barem dok traje tribina. Rekao je da to nije mogu?e jer oni tu zastavu nemaju. Budu?i da je bila velika gužva, uop?e nismo mogli kro?iti od ulaznih vrata. Jedan od ljudi koji se tiskao oko mene šapnuo mi je da on ima zastavu. Rekao je da mu treba petnaestak minuta da je donese. Sašaptavaju?i se, dogovorili smo da ?u ja odugovla?iti, koriste?i gužvu, sa po?etkom tribine.

U jednom trenutku, preko stolova, jer se izme?u uop?e nije moglo i?i, energično se probijala prema meni jedna mlada plava žena, kratko ošišana, prelijepog ozarenog lica. Lik mi je bio poznat, ali se nisam mogao sjetiti o kome se radi. Stajao sam na mjestu i ?ekao da se probije do mene. Kad je

došla blizu, sa stola preko koga je išla, bacila se meni u zagrljaj i na uho tiho rekla – Jelena Bajina. Bila je to Jelena Kuliš, sestra Duška Kuliša, iz Kreševa. I ona je bila započela uspješno pjevačku karijeru koju je rat prekinuo. – Bože, zar si i ti ovdje, pitao sam. Da, tu sam s mužem i malim sinom, nedavno rođenim. Muž je ostao da ga čuva, a ja sam morala doći da te vidim.

Užurbano smo postavljali pitanja jedno drugom o našim obiteljima, o zajedničkim prijateljima, o našem zavičaju. Za to vrijeme došao je i naš čovjek sa zastavom. Držao ju je smotan oko kratkog nosača ispod pazuha. Rekao sam mu da je razvije, digne iznad glave i ponese ispred nas do bine. Kada su prisutni ugledali zastavu iznad naših glava počeli su skandirati, oni koji su sjedili ustali su, a oni koji su se natiskali u prolazu između stolova razmakli su se i stvarali nam prolaz. Na bini smo u jedan prazan nosač zaboli zastavu BiH. U prva dva tri reda uglavnom su sjedile žene i sve su bile oblivene suzama. Rijetko kada sam doživio takvo uzbuđenje.

Poslije, na večeri, rekli su nam da se sigurno veliki broj prisutnih nije slagao ni sa sporazumom, ni sa onim što smo govorili, ali nitko od njih nije iskazivao svoje nezadovoljstvo. Niti jedno provokativno pitanje, nikakav oblik negodovanja. To je sve potvrdilo da naši ljudi shvaćaju nužnost sporazuma, neophodnost pristanka i odustajanja od onoga što je proizvodilo rat. Svi su, o čisto, sa nestrpljenjem očekivali ovaj sporazum kao slamku spasa koja je spašavala duše od nepodnošljivog tereta.

Na toj večeri sam od naših domaćina dobio i neke informacije o Gojku Šušku. Uglavnom, tvrdili su mi da ih je prevario, da je od njih pokupio novac i predao ga Tuđmanu kao da je njegov, dok se prikazao u Hrvatskoj kao bogat i poslovan čovjek, važan čovjek hrvatske emigracije, a da to ništa nije tačno. Neki su bili do te mjere ogorčeni na njega da su tvrdili kako on više nikada neće smjeti doći među njih.

Na cijeloj ovoj turneji ostala je jedino mala sjenka na tome što se stalno sticao dojam da postoji samo jedna strana na kojoj je krivica za sukobe između ova dva naroda. Mi Hrvati dosta smo kritičniji od Muslimana prema sebi. Oni još uvijek održavaju psihologiju nedužnosti. Mi, koji smo upućeni, znamo da je bilo mnogo krivice i na drugoj strani. Ali sada nije vrijeme da se istjeruje krivica. Sada moramo raditi na izgradnji mira.

Sutra putujemo u Washington.

Subverzije HDZ-a

13. ožujka 1994. (Washington)

Krug se zatvorio u ovom gradu. Još je, međutim, neizvjesno da li se odmah vraćam ili ne. Večeras mi je u razgovoru Silajdžić rekao da su završili tekst Ustava koji su radili u Beču. Ukoliko bi oni ovdje dolazili na potpis za dva-tri dana, tada ne bih putovao već bih sačekao. (Sutra ću već sve znati).

Sada je najvažnije da je naš sporazum, ovdje samo parafiran, prečeno u Ustav. O čisto da su Amerikanci stisnuli dobro i da nisu dozvolili odstupanje od dogovorenog. Poslije konačnog potpisa ovdje (to bi moglo biti krajem ovog tjedna) definitivno će biti politički poražena hercegovačka struja oko Tuđmana. Ostaje da se borimo protiv onih koji će na terenu i dalje provoditi tu politiku. Zato će trebati još djelovati bez popuštanja.

Gradski HDZ Sarajeva nastavlja svoju subverziju prema Hrvatskom Narodnom Vijeću. O tome dobivam alarmantne vijesti iz Zagreba od Jozelića. Oni se neće lako pomiriti sa svojom inferiornom politikom i položajem poslije ovog sporazuma. Problem je što svoju obezglavljenost

žele proširiti na narod, što ga i dalje žele smu?ivati i vra?ati na po?etak.

Ta struja je veoma jaka i ovdje, kako u SAD, tako i u Kanadi. Tu je struju profilirao fra Ljubo Krasi?, on je ovdje ve? dugo i mnoge ljude drži oko sebe. Ve?eras sam razgovarao sa paterom koji drži franjeva?ku misiju tre?eredaca u Washingtonu. Mnogo toga mi je rekao o našoj dijaspori ovdje. Uglavnom, sve drže hercegova?ki franjevci, veoma su mo?ni i utjecajni. Politika im je, me?utim, potpuno pogrešna. Po njegovim rije?ima, oni drže Tu?mana u šahu pomo?u Šuška i Vukojevi?a koji su njihovi ljudi. Pokušali su ?ak sprije?iti da u nedjelju, ovdje, nadbiskup Pulji? predvodi misu. Ni on nije za njih podoban. – To su o?ito opasni ljudi, pripravnici još na borbu, ne biraju?i sredstva. Trebat ?e dugo vremena i strpljenja dok se ovo stanje promijeni.

15. ožujka 1994.

Nisam imao vremena za put u Zagreb. Ve? sutra ovdje dolazi Silajdži?, a Izetbegovi? prekosutra. Kona?no potpisivanje sporazuma je u petak, 18. ovog mjeseca.

U stalnom sam kontaktu s ?lanovima HNV u Zagrebu, preko Petra Jozeli?a. Grupa koja je izašla iz Sarajeva završit ?e svoj posao do kraja ovog tjedna i tada se vra?a nazad. Nisu bili odlu?ni u odnosu prema gradskom HDZ-u Sarajeva, iako sam inzistirao. Pipavi su i bojažljivi. Dozvolili su njihovom predsjedniku Obrdalju da im se približi i sudjeluje u nekim zajedni?kim aktivnostima iako je javno pokušao delegitimirati i politi?ki osporiti HNV. – To je nedopustivo. Nisu bili odlu?ni ni u odnosu prema hrvatskim medijima koji bezo?nim lažima nastoje totalni politi?ki poraz oficijelne politike pretvoriti u pobjedu. U tome prednja?i izvjesni novinar-skorojevi? Jozo ?uri?. Nastoje ponovno uvesti u javni život one ljude koji su otvoreno rušili BiH, koji su izdali Hrvate u BiH i svojim ranijim postupcima i javnim istupima produživali rat. Te ljude ne treba više štedjeti, ništa više ne treba prešu?ivati i s njima treba u?i u otvoreni obra?un. Oni više ne mogu biti nikakvi politi?ki partneri s hrvatske strane. HDZ je potrošio svoj kredit. Vlast u BiH im se više ne smije dati.

Jedino, treba poštedjeti Tu?mana. Njega još ne treba otvoreno napadati. Treba ga odvojiti od protagonista njegove politike jer to olakšava cijeli postupak. Ne treba ih sve istovremeno imati za protivnike.

Kažu da je u Sarajevu lijepo proljetno vrijeme. Mnogo je ljudi na ulicama. Ne puca se. Tramvaj je proradio od Novog Sarajeva do Skenderije – šestica.

Tako?er sam dobio informaciju kako je Sporazum automatski zaustavio rat između Armije i HVO-a. Kada se kod ku?e ?ulo da je Sporazum parafiran, na crtama bojišnice kod Gornjeg Vakufa vojnici su s obje strane izašli iz rovova i krenuli jedni prema drugima, ostavljaju?i oružje.

16. ožujka 1994.

“Života mi moga, govori gospodin, nije meni do smrti grešnikove, nego da se odvrati od zloga puta svoga i da živi.”

Potpisivanje Sporazuma i zakulisne igre

18. ožujka 1994.

Kona?no je i ovaj dan završen a sve što se u njemu zbilo postalo je prošlost, ponešto od toga povijest. Po?elo je dosta burno i neo?ekivano konfliktno. Jutros rano, prije osam sati popeo sam se

na deseti kat hotela gdje je odsjeo Izetbegovi?. Stalno me progonilo to kakav je protokol potpisivanja novog Ustava BiH, tko ga potpisuje i u kojem svojstvu. Stalno sam slutio neku podvalu koja bi se mogla provu?i prikrivena formalizmom. Bio sam u pravu: ambasador Alkalaj je pokazao protokol u kome je pisalo da K.Zubak potpisuje Ustav u svojstvu “predstavnik bosanskih Hrvata”. Tu su bili prisutni Muhamed i Nedžib Ša?irbegovi? i svi smo zajedno ?itali i uvjerali se u napisano. Predsjednik Izetbegovi? je sjedio u drugoj sobi apartmana u pidžami i nešto pisao. On se nije miješao u naš razgovor, mislim da je bio zaokupljen svojim pisanjem i da nas nije ni slušao. Bio sam odlu?an u zahtjevu da se protokol promijeni. Tvrdio sam da je nedopustivo u mojoj prisutnosti da Zubak bilo što potpisuje u ime bosanskih Hrvata. On njih nikada nije predstavljao, on nije bio eksponent njihove politike ve? politike koja je bila protiv njih. On svoj potpis može staviti samo u ime tzv. Herceg-Bosne, koja se, uzgred re?eno, tim potpisom likvidira.

Kad je u sobu ušao Silajdži? iznio sam mu svoj stav, sa dosta oštine i ljutnje. Njegova reakcija je samo podigla tenziju. Rekao je da to mora biti tako, da se sada ne može promijeniti, i što me posebno pogodilo, dodao je da sam trebao biti svo vrijeme u Be?u, ukoliko sam želio druga?ije.

Odgovorio sam mu da ja ne mogu biti dežurni nad svime i na svim mjestima, da sam imao povjerenja u njega, da je on to trebao sprije?iti i da ovdje nije problem Zubak ve? on. Ovdje se postavlja pitanje opredjeljenja Muslimana, na kušnji je njihov izbor budu?ih partnera. Smatrao sam to sve politi?kom diverzijom. Ukoliko Zubak potpiše u ime bosanskih Hrvata novi Ustav onda on likvidira “Herceg-Bosnu” ali sebe održava kao predstavnika Hrvata. Time su Sabor Hrvata i HNV stavljeni po strani i sav naš trud je odba?en i zgažen. Rekao sam da na to ne mogu pristati ni pod koju cijenu i da ne želim sudjelovati u ceremoniji potpisivanja Sporazuma u Bijeloj ku?i. Izašao sam demonstrativno iz sobe rekavši im da se pakujem i ve? danas prvim avionom odlazim ku?i.

Sišao sam u hol i skupini naših novinara i osoblju ambasade i misije pri UN saopštio moju odluku. Bili su iznena?eni i nijemi.

Uskoro je cijela delegacija sišla i uputila se hodnikom ka izlazu hotela. Prišao je Nedžib Ša?irbegovi?, I.Miši? i Bakir Izetbegovi? s molbom da krenem s njima. Uvjerali su me da Izetbegovi? misli da sam potpuno u pravu ,ali da trebam krenuti s njima. Odbio sam i rekao da je moja odluka nepromjenljiva. Otišli su bez mene.

U Bijeloj ku?i su se zadržali iznena?uju?e kratko. Ponovno je cijela svita ušla u hotel, ozbiljnih lica i u žurbi. Potonula je u liftovima. Prišli su mi ponovno Ša?irbegovi?i i uvjerali me da Clinton Zubaka nije oslovio nikako druga?ije izuzev imenom, nije mu dodao nikakav titular. – Kao da je to važno.

Malo zatim pozvali su me kod Izetbegovi?a. Kad sam ušao sjedili su on i Silajdži? sami. Izetbegovi? je bio uzrujan, a Silajdži? miran i blijed. Pokušao me uvjeri kako je Zubak morao staviti svoj potpis na ovaj Ustav jer je on strana u sukobu, te da od ovog trenutka on više ne postoji kao predstavnik neke institucije. Rekao sam mu da moj protest nije radi toga i da nemam ništa protiv njegovog potpisa. Naprotiv, da ga nije bilo ja bih inzistirao da i on potpiše ovaj dokument kao predstavnik jedne od strana u ratu. Moj prosvjed se odnosi samo na njegovo tituliranje i ni na što više. Pored mene živa on ne može ništa potpisati u ime bosanskih Hrvata. Oni su me uvjerali da je on potpisao dokument samo u svoje ime i da ga u najavi Clinton nije ni predstavio. Ja sam inzistirao da vidim dokument koji je potpisan jer je iz njega vidljiva uloga svakog potpisnika.

Re?eno je da ?emo kopije dokumenata sa potpisima dobiti na ru?ku i po?eli su pritisci na mene da odustanem od odlaska ku?i te da idem s njima na ru?ak. Doma?in ru?ka treba biti Christopher.

Tražio sam potvrdu njihovih uvjeravanja da Zubak nije stavio potpis u ime bosanskih Hrvata.

Alkalaj mi je rekao da je on u to siguran i da se ne trebam brinuti radi toga.

Ipak sam potražio Stevea Bubala, Ivankovića i Radielovića koji su pozvani na svečanost potpisivanja, da se s njima konsultiram. Oni su predlagali da idem na svečani ručak kao član Predsjedništva BiH. – Pristao sam. Otišli smo na ručak kod Christophera u State Department. U salonu je bio koktel i mnogo ljudi – sve poznata lica iz svjetske diplomacije, te nekoliko značajnih kongresmena i članova Vlade. Tu su nam donesene i kopije potpisanog Ustava. Imena potpisnika su bila navedena bez ikakvog titulara. Bio sam konačno umiren i mogao sam se prepustiti atmosferi.

Sreo sam se s mnogim važnim ljudima iz amerike i evropske politike. Jedino nisam bio oduševljen što tu vidim Owena i Stoltenberga (koji se, inače, ljubazno pozdravio; on je simpatičan i vjerujem dobroćudan čovjek, ali ima pogrešnu ulogu). Razgovarao sam kratko s Tuđmanom. On je inzistirao da se ne govori o zaokretu njegove politike već o kontinuitetu. Odgovorio sam da ovo nije mjesto za ovakve razgovore i da ćemo o tome razgovarati u Zagrebu. On je opet ponovio fraze o cjelokupnom hrvatskom interesu, o potrebi aktivne uloge Hrvata iz BiH u politici a ne samo o njihovoj prisutnosti i sl. Izbjegao sam taj razgovor jer nisam želio kvariti atmosferu. Za Tuđmanom je išao Granić, vidno uzbuđen i radostan. Šapnuo mi je na uho da predsjednik ne voli govor o zaokretu i da o tome treba voditi računa. Rekao je to i nastavio se kretati kroz prazni prostor koji je iza sebe ostavljao u gomili svijeta Tuđman. Atmosfera na ručku je bila ozbiljna i kurtoazna. Sve je više ličilo na poslovni ručak nego na slavlje.

Poslijepodne, posjetili su nas predstavnici EU (Papoulias, Kinkel, Prost, Van Den Broeck i njihovi suradnici). – Mi smo stregili da će doći sa idejom o teritorijalnom razgraničenju sa Srbima, i to po procentima koje su oni bili utvrdili – 33:17:50. Uoči tog sastanka pripremali smo se kako odgovoriti na tako postavljeno pitanje. Sreća, razgovor je tekao u drugom smjeru – govorilo se o administrativnoj upravi u Mostaru, o stanju u Sarajevu, pomoći itd. Nitko nije pominjao procenete i teritorije. Naš zaključak je bio da taj vrhuški krompir još nitko ne želi uzeti u ruke.

Sutra je zakazan sastanak s funkcionerima CIA-e. Poslije podne se leti nazad – kući.

Bitka za Federaciju

21. ožujka 1994. (Zagreb)

Sastanak s funkcionerima CIA-e nije održan. Sastali smo se u State Departmentu s Radmanom. Poslije ovog razgovora bilo je jasno zašto predstavnici EU nisu otvarali problem teritorija. Umjesto njih to pitanje je postavio Redman. Vrhuški krompir je bačen njemu u ruke. On ga je pridržavao a da nije trepnuo. Pravio je dug uvod i obrazloženje dok nije otvoreno zatražio nastavak pregovora koje je započela EU u Ženevi: radi se o razgraničenju sa Srbima.

Izetbegović je pokušavao izbjeći raspravu o tome govoreći o situaciji u kojoj je bilo potrebno prihvatiti pregovore o teritorijama. Ja sam govorio o tome da je potpisivanje novog Ustava a federaciji novi koncept koji se ne može uklopiti u nastavak ženevskih razgovora. Redman je inzistirao na tome i pozvao nas u jedan radni kabinet u kome su bile pripremljene sve varijante mapa sa ucrtanim razgraničenjem prema Srbima. Koncept je bio Unija dvije republike. Kriterij razgraničenja je bio teritorij: odnos 51:49. Bilo je pripremljeno nekoliko varijanti tog razgraničenja. U razgovor se uključivao M.Šarićbegović. Silajdžić je bio blijed kao krpa i nije za svo vrijeme rekao niti jednu riječ. Imao se osjećaj da bi Radmana progutao. Bilo je jasno da ne želi uopće razgovarati o tome i da je nezadovoljan što je Izetbegović to uopće prihvatio. Čak nije rekao

da se razgovor završi, ve? je u jednom trenutku ustao i otišao. Mi smo ostali poslije toga veoma kratko i vratili se u hotel.

Jedini sam došao u Zagreb, ostali su otputovali u Sarajevo. Rekao sam Izetbegovi?u da želim okupiti zastupnike Skupštine BiH i pripremiti ih za naredno zasjedanje na kome treba usvojiti Ustav i donijeti potrebne odluke. On se s tim složio. Zamolio sam ga da po dolasku u Sarajevo, na konferenciji za novinare istakne ulogu HNV i Sabora Hrvata u procesu dolaska do ovog sporazuma. Rekao je da ?e to u?initi radi toga što je to njegovo ubje?enje a ne iz propagandnih razloga. Ja sam, opet, želio da on o tome govori u javnosti a ne ja.

Ovdje, u Zagrebu, ve?eras je održana sjednica jednog dijela zastupnika Skupštine BiH (Hrvata), onih koje je Jozeli? s ostalim ?lanovima HNV-a na brzinu mogao okupiti. Neki od njih i dalje ispoljavaju strah i boje se posljedica njihovog javnog o?itovanja. U kostima im je još bojazan od propagandnog “jedinstva” hrvatskog naroda. Sre?a, više je onih koji su javno rekli da ne žele jedinstvo sa ratnim zlo?incima, razbojnicima i plja?kašima.

Dogovoreno je da se izda priop?enje o sastanku i zastupnici pozovu na Skupštinu u Sarajevo javnim pozivom. Sutra ?e zastupni?ka delegacija zvani?no posjetiti Sabor Republike Hrvatske.

Zakazao sam tiskovnu konferenciju za sutra, u 15 sati.

Prolje?e u Sarajevu

26. ožujka 1994. (Sarajevo)

Ovo je novi grad i novi ljudi. Ulice ispunjene prolaznicima, neki ?ak šetaju, sami ili vode pse sa sobom. Na tramvajskom okretalištu mnogo svijeta, a odatle rijeka ljudi razlijeva se u okolne ulice. Hod im je ?vrš?i, sigurniji, lica veselija. Iš?ezla je ona primjetna potištenost i bezna?e koji su zasjenjivali svaki lik.

U grad je došlo prolje?e pa svemu dodaje svoju vedrinu i toplinu. Forzicija je procvala. U baštama koje su preživjele ovaj rat procvale rane trešnje. – Prošle godine prolje?e mi je prošlo, a da behar nisam ni primjetio.

Me?utim, sve je to samo usput vi?eno, u hodu i žurbi. Pažnja je potpuna na drugoj strani: SDA ima svoju konvenciju, cijeni veoma važnu, priprema se zasjedanje Skupštine BiH za 28. ovog mjeseca, problemi u HSS, Srbi u Sarajevu sutra drže svoj Sabor...

Ne znam što se zbiva unutar muslimanskog politi?kog kruga. Njihova vode?a stranka zasjeda ve? dva dana iza zatvorenih vrata i jedino što je izašlo u javnost jest Izetbegovi?eva odluka da se vrati na ?elo stranke SDA. Što to zna?i – teško je sada procijeniti.

Nisam uspio danas oti?i nazad u Zagreb da bih se sastao sa zastupnicima u Skupštini BiH. UNPROFOR je ju?er došao po mene kada nije bilo planirano, a danas me nije bilo na spisku kada sam trebao i?i. Da li je to posljedica njihove neorganiziranosti ili preorganiziranosti – ne znam.

Dobio sam informaciju da ?e iz Splita do?i 50 ljudi u Sarajevo, što zna?i i više nego što ima zastupnika. Uz to, iz Zagreba ?e do?i svi koji nisu otišli danas na poklonjenje Benderu u Mostar, gdje ih je pozvao na “utvr?ivanje mandata”. O?ito da su se svi dobro pripremili za ovu sjednicu. Dali su priop?enje da žele odmah birati predsjednika i dopredsjednika Federacije. Zastupnici koji su podržavali našu opciju ostat ?e u manjini u Skupštini. Desit ?e se apsurd: oni koji su gotovo srušili ovu državu i uveli u najkrvaviji zapam?eni rat Hrvate i Muslimane, izmirit ?e se u podjeli

vlasti. To ne bi bila nesreća kada bi oni vlast koristili za uvršćivanje mira i političku borbu za reintegraciju cijele okupirane teritorije u državu BiH, kada bi vraćali povjerenje i zemlju okrenuli na put prosperiteta. Ali oni su producirali međusobna ubijanja, mržnju, etnička čišćenja. – Kako može izgledati njihova vlast? Bojim se odgovora na ovo pitanje.

Pošto nisam otišao u Zagreb iskoristio sam priliku i sa gen. Rosom, koji je u posjeti Sarajevu i Štabu vrhovne komande Armije BiH, te gen. Hajrulahovićem, posjetio Žepče. Odletjeli smo poslijepodne helikopterom i večeras se vratili nazad. Bilo je veoma korisno da smo otišli gore. To će mnogo ubrzati normalizaciju odnosa Armije i HVO-a. Rekli su nam da svoje ekstremiste, koji ugrožavaju provedbu sporazuma, izoliraju i uklanjaju iz vojske. Neki časnici Armije (iz Zenice i Maglaja) pošli su s nama te ostali u Stožeru HVO-a kako bi usaglasili i koordinirali svoje postupke. Stanje se normalizira, imam osjećaj, brže i bolje nego što sam očekivao. Čak su i mene primili veoma srdašno i sa uvažavanjem. (Da sam tu došao prije mjesec dana, vjerujem da bi me ubili). Lozančev pomoćnik mi je rekao da je jučer bio u Kiseljaku te da će dole biti teško promijeniti stanje. Njega su čak bili uhapsili (svog velikog dojučerašnjeg prijatelja i saradnika). Radi se o grupi razbojnika koji su u Kiseljaku svo zlo i započeli. Zamolio sam ga da sve prenese gen. Rosi. Poslije su se njih dvojica izdvojili i razgovarali oko 20 minuta. Na odlasku mi je šapnuo da je gen. Rosu upoznao sa svim.

General Roso i general Delić su danas u Sarajevu realizirali i posljednju točku svog sporazuma o uspostavi zajedničke komande Armije i HVO-a u prelaznom periodu. Ovdje će biti otvoren Ured HVO-a koji će surađivati sa Štabom Armije BiH. Očekujem da će uskoro Armija i HVO imati zajedničke vojne akcije. Možda baš u području Žepča i Maglaja.

Sutra se održava Skupština Srba sa neokupiranih područja, po uzoru na naš Sabor. Gotovo da je vrijeme za takvo što potpuno iscurilo, ali je korisno i sada. Na taj skup je došao Ivan Đurić, te Radman. Dobro je da se tome da publicitet. Vuk Drašković je poslao pompezno pismo sarajevskim Srbima u kome ih naziva herojima i ponosom srpskog naroda.(???) – S nama, Hrvatima iz Sarajeva, još nitko iz Hrvatske nije na taj način komunicirao.

Neki ljudi kojima sam okružen u HSS-u nastoje me uvući u svoje spletke i međusobne odnose zasnovane na zavisti, licemjerstvu, karijerizmu i zloći. Dok sam se bavio najvažnijim pitanjima našeg opstanka i opstanka države, te uglavnom u svemu uspio, oni su posmatrali sa strane šta se dešava i iz svojeg nerada proizveli nezadovoljstvo koje mi žele nametnuti. Umjesto da su se bavili organizacijom stranke i njenim uvršćivanjem oni su krenuli u međusobne sukobe za prestiž. – Koji prestiž i zašto? Ima pametnih ljudi ali nema puno upotrebljivih.

Umoran sam da bih se tome predao i upustio u njihove odnose. Uz to, najvažniji dio političke bitke tek predstoji i vodiće se u Skupštini BiH. Oni o tome niti razmišljaju niti su spremni ući u taj vrući lonac. – Bojim se da ću i tamo morati upasti sam ili sa veoma malim brojem pristalica odlučnih i upornih. Nek nam je Bog na pomoći.

Moralna dosljednost i makjavelizam

27. ožujka 1994.

Zagrebačka grupa je stigla u Sarajevo. U njoj su članovi HNV i neki od zastupnika u Skupštini koji bi trebali biti na političkoj liniji HNV. Međutim, kada smo večeras imali sastanak da bismo dogovorili strategiju i taktiku našeg nastupa u Skupštini BiH i u poslaničkom klubu Hrvata, na vidjelo su isplivale sve razlike. Prvo, Mariofil Ljubić uopće nije došao na sastanak što je samo po

sebi veoma neodgovorno bez obzira na motiv. Drugo, Vlado Pandžić, kao predsjednik zastupničkog kluba, uopće nije dorastao ulozi koju bi morao imati. On bi se želio kroz sve ovo provući, a da ne bude okrznut. Očito, nije rašišio sa sobom, sam sa sobom pravi dramatski zaplet i nastoji svoju konfuziju prenijeti na ostale. Problem je što to druge dekuražira i među njim unosi pometnju. Ljudi postaju neodlučni i bojažljivi. Uz to, Pandžić je nepodesan za rješavanje kompliciranih situacija, konformist je i utilitarist. Nama trebaju odlučni ljudi i utopisti jer u ovoj iracionalnoj situaciji samo oni imaju potrebni realizam.

Ipak, tu su I.Lovrenović, fra Luka i fra Ivan, Jozelić, B.Matić, Doko, I.Markešić i ostali u koje se uvijek može pouzdati i koji neće stati. Većeras sam razgovarao i s nadbiskupom Puljićem koji se vratio s puta po Americi i Canadi. Želio sam ga podsjetiti i upozoriti na poziciju na kojoj je Crkva do sada bila i koju je on otvoreno zagovarao. Rekao sam mu da nama sada ne pomaže nikakav makjavelizam već samo moralna dosljednost i borba za istinu. Mi se ne nalazimo ni u kakvoj realnoj političkoj situaciji već na dnu svih vrijednosti, mi prisustvujemo smaku svijeta. Moramo se ponašati kao da smo stali pred posljednji sud. – Rekao sam mu sve to s namjerom da ga upozorim na mogućnost saveza s onima protiv kojih smo se morali politički boriti, već dvije godine. A to bi bilo isto kao da sklopimo savez s Italijom. Bojim se nastrojenosti crkve ka kompromisima. On mi je rekao da želi „jedinstvo“ hrvatskog naroda, a ja sam ga upozorio na opasnost te teze. Tvrdio sam da je jedinstvo moguće samo na našem političkom programu, na kome je i postignut mirovni sporazum. Ostali smo bez jasnih zaključaka i u obavezi da se ponovno sretnemo dok bude trajala Skupština. – Strepim od „jedinstva“ na koje on misli.

Većeras smo dogovorili da jedna grupa (Lovrenović, fra Luka, Jozelić, Matić i ja) usmjeri aktivnost ka Skupštini i Muslimanima, a druga, parlamentarna, ka klubu hrvatskih zastupnika. Sutra bismo se trebali ponovno sastati.

Spašavanje HDZ-a hrvatskim «jedinstvom»

28. ožujka 1994.

Jutros smo rano pošli pripreme za nastup u Skupštini BiH. Prvo sam imao sastanak Glavnog odbora HSS-a na kome sam želio izvršiti konzultaciju tog tijela te krenuti u širu aktivnost i organizaciju stranke. Predložio sam da zaledim funkciju predsjednika, da vršioc dužnosti umjesto mene bude Branko Zovko kao kompromisno rješenje među ambicijama ostalih, da Slišković preuzme Izvršni odbor. Nastala je mučna rasprava oko toga. Na kraju je iskazana bojazan da bi moj odlazak mogao potpuno ugroziti stranku a ne konsolidirati je. Zato smo to pitanje ostavili za kasnije i prihvatili samo prijedlog za Slišku.

Poslije toga sam imao sastanak sa članovima HNV na koji smo pozvali M.Lazović kao predsjednika Skupštine. On nam je iznio rezultat dogovora sa predsjednicima zastupničkih klubova po kome samo jedan član HNV može kao gost prisustvovati Skupštini. Shvatili smo da s njim ne možemo taj problem riješiti (nas ima 10 i žele govoriti na Skupštini) te sam otišao kod predsjednika Izetbegović. Kod njega sam susreo Ganić koji me podržao te smo taj problem lakše riješili. Lazoviću je sugerirano da samo napomene kako Skupštini prisustvuju brojni gosti, među njima i članovi našeg Narodnog vijeća, a da ne pominje brojeve. (Tako je i bilo). U susretu s Izetbegovićem iskoristio sam priliku da razgovaram i o Skupštini, i o kadrovima. Upozorio sam ga da ne bi trebalo žuriti sa odlukama Skupštine, da ona ne bi trebala odmah prerasti u Ustavotvornu skupštinu već da bi na njoj trebalo voditi raspravu o dokumentima koji se usvajaju. Posebno sam ga upozorio da HNV neće nekritički podržati kadrove „Herceg-Bosne“ za buduću federaciju te da ćemo mi tražiti usvajanje kriterija za ljude koji će te funkcije obnašati. On se složio i obećao podršku poslanika SDA.

Oko 12 sati stigla je i saborska delegacija Republike Hrvatske kao gost Skupštine BiH na ?elu sa Mesi?em. Imali smo veoma ugodan i prijateljski razgovor s njima. Došli su na po?etak zasjedanja Skupštine i bili srda?no pozdravljeni od prisutnih.

Skupština nije mogla nastaviti s radom jer iz Hercegovine zastupnici HDZ nisu uspjeli do?i do ve?eri. Nastavak je zakazan za sutra.

Ve?eras smo se sastali svi: svi zastupnici Hrvati u Skupštini BiH, HNV, delegacija “Herceg-Bosne”, biskupi, provincijal. Duga, iscrpljuju?a i na momente veoma mu?na rasprava. Stalno se govorilo o potrebi jedinstva, a sve se svelo na isticanje razlika. Naro?ito su na „jedinstvu“ inzistirali nadbiskup Pulji? i zastupnici “Herceg-Bosne” ali su sve ?inili da do njega ne do?e. Pokazalo se da je moja strepnja o nadbiskupovom „jedinstvu“ bila opravdana. Jasno mi je, on nas je lako i kona?no napustio. To nije bio ?ovjek s kojim sam do sada sura?ivao. HDE-zeovci su došli sa svojim gotovim prijedlozima koje ?ele nametnuti svima a koji mogu potpuno blokirati rad Skupštine (od proceduralnih do suštinskih pitanja).

Me?utim, ovdje nisu u pitanju samo nedemokratska sredstva i pokušaji da se drugi primoraju na poslušnost. Na njima se vidi odsustvo svakog traga savjesti i kajanja. Njihova ?ela su skupljena i mra?na. Kad govore nastoje rije?ima istaknuti paravan spram sugovornika i potpuno se prikriti iza njega.

Razgovor, gotovo, nije imao nikakav rezultat jer je toliko gor?ine bilo u govoru da se nikakva sinteza nije mogla izvu?i iz svega. Zaklju?ilo se da se Ustav prihvati i tu smo se svi složili. Sva druga pitanja su ostala otvorena.

Nadbiskup Pulji? je i dalje insistirao na “jedinstvu”. Prakti?no je to zna?ilo vratiti ponovno HDZ u vlast i prepustiti im provedbu Wachingtonskog sporazuma do koga smo mi doveli usprkos njima. – Ne znam kako tuma?iti ovu promjenu. Možda je to fenomen prve ljubavi koja se ne zaboravlja i kojoj se lako vra?a, bez kriterija, slijepo.

29. ožujka 1994.

Umoran sam. Djelatnost u pozadini Skupštine BiH je iscrpljuju?a. Mora se stalno držati na vezi Klub zastupnika koji je sada potpuno nejedinstven i u kome apsolutnu ve?inu ima HDZ, moraju se davati upute zastupnicima koji su na našoj politi?koj liniji za ponašanje i istupe, mora se držati na okupu HNV i Glavni odbor HSS-a.

No?as smo do kasno imali sastanak HNV-a. Dogovorili smo na?in njegove organizacije u Sarajevu, Zagrebu i inozemstvu. Tako?er smo se dogovorili oko kadrova koje bismo ponudili na funkcije u Federaciji. Sutra ?emo o tome razgovarati s SDA; danas smo razgovarali s SDA Hrvatske.

Otvorio sam i raspravu o pripremi za izbore i o tome koju ?e stranku HNV podržati. Ve?ina je za HSS ali ima dosta onih koji imaju podozrenje. Naš narod ka?e: koga su zmije klale i guštera se boji.

Novo partnerstvo SDA i HDZ

30. ožujka 1994.

Gotovo je. Skupština RBiH je u funkciji Ustavotvorne skupštine usvojila Ustav Federacije BiH. Išlo je i lakše i brže nego što se o?ekivalo. O?ito da su poslanici dobili instrukcije da bez velikog

otvaranja rasprave usvoje taj dokument. ?in je bio sve?an ali bez euforije i suvišnih rije?i. Rekao bih dostojanstven. Nije bilo mnogo govornika, iskazi kratki i prilago?eni trenutku.

Govorio je fra Petar ispred Franjeva?ke Provincije Bosne srebrene, zatim Ivan Lovrenovi? ispred HNV, predsjednici klubova parlamentarnih stranaka, Silajdži? ispred Vlade BiH, ?lanovi Predsjedništva BiH. Ipak, dvije zna?ajne promjene su u?injene: jedna u Ustavnom zakonu, druga u samom Ustavu. U prvom je ukinut paralelizam dviju vlada, tako da ?e Republika i Federacija imati jedinstvenu vladu, u drugom je izba?en cenzus od 5% kao uvjet ulaska stranaka u Parlament. Prva je zna?ajna jer osigurava efikasnost izvršne vlasti, druga omogu?uje demokratskiji parlament.

Glavna se borba ovog zasjedanja, sva tri dana, vodila iza dvorane. Nismo mogli uvjeriti SDA, ni ovaj naš, ni onaj „hrvatski“, da za partnere ne uzimaju ljude koji su rušili BiH. Obje delegacije SDA su bile u punom sastavu, s najodgovornijim ljudima. Odali su nam veliko priznanje za sve što smo uradili, podizali su nam spomenik na licu mjesta, ali su bili jasni u izboru svoga političkog partnera – to je bio HDZ. Nismo od njih tražili da se opredjeljuju za ili protiv HDZ-a jer ni među njima nisu svi isti. Tražili smo da se utvrde kriteriji pri izboru kadrova Federacije kojima bi osigurali pouzdano i efikasno provo?enje Washingtonskog sporazuma, vra?anje povjerenja i normalizaciju stanja, te nastavak mirovnog procesa (Srbi nisu obuhva?eni Sporazumom, njih treba integrirati u Federaciju). Kriteriji bi trebali omogu?iti da Sporazum provode ljudi koji su politički opredjeljeni za cjelovitu državu, koji nisu aktivno sudjelovali u agresiji, ni politički, ni vojno, koji imaju pozitivan odnos prema Sporazumu i spremni su ga provoditi, koji pravilno tuma?e Federaciju. Uzaludna su bila naša uvjerenja. Oni su ve? imali odluku. Pravdali su je time da HDZ ima mo? i oružje, da je to njihov partner iz nužde, da se ne treba imati bojazan od ovoga partnerstva itd. Izetbegovi? je posebno insistirao na tome da je njihov partner onaj iza koga stoji hrvatski narod.

Od zaprepaštenja izgubio sam volju da govorim. U jednom trenutku upitao sam zar zaista sada mogu sjediti zajedno s Prli?em i ostalima i provoditi ono što smo mi izgradili. Dobio sam hladnokrvan odgovor – ne brinite, to je naša briga, mi znamo s njima. (Sjetio sam se protokola potpisivanja Washingtonskog sporazuma u kome dakle ništa nije bilo slu?ajno, partneri su tada izabrani).

Petar Jozeli? je bio otvoreniji od ostalih među nama. Suznih o?iju, treptava glasa od uzbu?enja, ali energično i jasno, rekao je sve što je trebalo. On se nije više ?udio partnerstvom SDA i HDZ, njihovom zajedničkom jeziku i interesu, on je optuživao i gotovo proklinjao. – Uхватili ste se u kolo zla, mislite u tom kolu graditi zajedničku državu, ponavljao je uporno. – Ako je cilj toga stvaranje nacionalnih kantona onda je to tragedija, to s našim projektom nema nikakve veze.

Teško se sjetiti svih Petrovih rije?i ali poslije njega se nije imalo što re?i. Sugovornici nisu pokazivali nikakvu grižnju savjest, bili su mirni, sigurni u sebe i ?ini se da ih izgovorene rije?i nisu mnogo doticale.

U poslaničkom klubu Hrvata uspjeli smo dobiti jednu zna?ajnu bitku: Bender je skinut sa funkcije predsjedavaju?eg i izabran je Pandži?. Za Bendera nisu glasali ?ak ni bivši zastupnici njegove “Herceg-Bosne”. To razotkriva njihovo nejedinstvo i ranjivost.

Tako?er, nisu uspjeli nametnuti stav da se na pozornicu stavi zastava “Herceg-Bosne”. Stavili smo zastavu hrvatskog naroda pored zastave SDA i državne zastave BiH.

Pred samo zasjedanje Ustavotvorne skupštine izbio je mali incident koji je faktički potvrdio ?vrsti

savez SDA i HDZ, odnosno „Herceg-Bosne“. Miro Lazovi?, predsjedavajući Skupštine RBiH, otvaraju?i zasjedanje, prelaze?i pogledom po dvorani, ugledao je u prvom redu Jadranka Prli?a, premijera „Herceg-Bosne“ i predsjednika HVO-a. Pomalo zbunjen ali ipak smiren, kakav je po prirodi, preska?u?i svu proceduru, zastao je i pitao: gospodine Prli?u, otkud Vi ovdje, niste ?lan Skupštine i niste pozvani na ovo zasjedanje; molim Vas napustite salu.

Prli? o?ito ovo nije o?ekivao, trenutak je još sjedio mirno, ali kako se cijela dvorana okrenula prema njemu po?eo je lagano i neodlu?no ustajati. Pored njega je sjedio gen. Roso, uhvatio ga za ruku i spustio nazad u stolicu. Nastao je tajac. Lazovi? kao predsjedavajući je šutio i ?ekao. Mu?na atmosfera je prekinuta ne?ijim zatjevom za pauzom iako zasjedanje nije ni po?elo.

Nakon pauze dvorana se ponovno popunila. Prli? je ušao i sjeo na svoje mjesto. Na kraju je ušlo i Radno predsjedništvo Skupštine. Me?u njima nije bilo Lazovi?a. Predsjedavanje je preuzeo Mariofil Ljubi?. – Što je bilo u pauzi nitko ne zna. Sjetio sam se trenutka kada je predsjedavanje ovom Skupštinom preuzeo Mariofil od Krajišnika, one no?i kada je SDS napustila dvoranu i krenula u rušenje institucija BiH. Ima nekog obrnutog paralelizma u ovome.

Mnogi ljudi su mi, nakon sve?anog proglašenja Ustava, prilazili i ?estitali. Zahvaljivali su na onome što sam u?inio i dali do znanja da to cijene. Nitko od zvani?nika to nije uradio. Samo mi je prof. Konjicija uz ?estitku rekao kako je o?ekivao da ?e neko od njih javno, za govornicom, odati priznanje, jer, „sve si ovo ti uradio, a niko ni rije?i“. Izmotavao sam se ne znaju?i što re?i. Nisam se mogao radovati, bio sam tužan. Ne znam zašto. Možda zbog pomisli na ono što dolazi, na težinu borbe koja ?e se voditi protiv ovih opakih ljudi, a i na predstoje?e izbore. Smješala su se osje?anja i nisam bio u stanju izdiferencirati ih. Nedostajao mi je moj dom, moja obitelj, moj vo?njak i p?elinjak. Tamo se znam i radovati i tugovati. A tako je sve daleko i nedostižno.

Iz Zagreba se nastavlja dvostruka politika

10. travnja 1994.

Ponovno sam u Sarajevu. Vrijeme zahladnjelo, kišno. Bliže jeseni nego prolje?u. Moj kratki, uskrсни boravak u Zagrebu završio sam u ?etvrtak, prije tri dana. Otišao sam na Veliki petak, zajedno s ?lanovima HNV koji su se vra?ali u Zagreb poslije skupštinskog zasjedanja.

Jozeli? je insistirao da idem s njima jer on tradicionalno na Veliki petak priprema banket i druženje za svoje prijatelje. Bilo je zaista ugodno i relaksiraju?e. Poslije silnog i zamornog posla kojim smo se bavili posljednjih dana ovo je bilo pravo opuštanje. Izbjegavao sam razgovore o politici iako su mnogi znatiželjnici to htjeli. Uživao sam u društvu dragih ljudi, u neobaveznim razgovorima i šalama koje smo zbijali.

Bio je to, me?utim, i koristan boravak. Prvo, obavio sam važan razgovor s Grani?em, te, prate?i informativna sredstva u Hrvatskoj, došao do važnog zaklju?ka: oni ?e i dalje nastojati održavati paralelizam vlasti održavaju?i “Herceg-Bosnu”. Drugo, riješio sam neke organizacione probleme s daljnjim radom HNV-a.

Grani?u sam se javio u subotu i izrazio spremnost da se sretne. Taj dan, poslijepodne, iz ureda predsjednika Republike Hrvatske obaviješten sam da me Grani? o?ekuje u ponedjeljak u 11 sati. Pretpostavio sam da se o tom susretu razgovaralo kod Tu?mana, da ?e susret s Grani?em biti važan jer je zakazan za drugi dan Uskrsa. Pripremio sam se za razgovor. Odredio sam nekoliko važnih problema: ponašanje zastupnika HDZ-a na zasjedanju Skupštine BiH i ideje s kojima su došli, kadrovska rješenja u budu?oj Federaciji BiH, stav SAD prema sporazumu i njegovoj provedbi,

odnos oficijelne hrvatske politike prema meni i hrvatskih medija, mogući otpori provedbe novog Ustava Federacije.

Dobro sam procijenio: dan je bio neradni, nije bilo tajnice i pomoćnog osoblja u MIP-u Hrvatske. Granić je bio u svom uredu. S njim su bili Sančević i Sanader. Izložio sam sve točke o kojima sam se pripremio govoriti. Naročito sam podvukao namjere dijela zastupnika HDZ-a na Skupštini BiH da i dalje bojkotiraju i delegitimiraju organe i tijela države BiH. Upoznao sam Granića da su htjeli biti prisutni samo na zasjedanju Ustavotvorne skupštine, da su pokušali, ali bez uspjeha, napraviti pučku zastupničku klub u Hrvata sa Benderom, da su kanili izabrati Zubaka za predsjednika Federacije i tako obavljenog posla vratiti se kući i više ne pomišljati na Sarajevo, itd.

Što se tiče kadrova za Federaciju tražio sam da mi kažu na koga od Muslimana računaju da bismo se mogli i mi odrediti. Rekao je da je to Silajdžić. Upozorio sam da u tom slučaju moraju promijeniti svoju kombinaciju sa Zubakom, jer time Silajdžića eliminiraju. Oni nemaju informacija o tome što se zbiva u političkom vrhu Muslimana. – Ako idu sa Zubakom za predsjednika Federacije, moraju znati da Izetbegović neće prihvatiti biti dopredsjednik već će insistirati na predsjedničkoj funkciji. U tom slučaju će Hrvat morati biti predsjednik Vlade Federacije, a time se eliminira Silajdžić. Pošto Silajdžić neće htjeti niti jednu drugu funkciju, za partnera bi mogli dobiti nekoga drugog.

Na koncu razgovora o ovoj kombinatorici zaključio sam, ne prvi put, da je njihova politika površna i neutemeljena na potrebnoj političkoj analitici.

Posebno smo razgovarali o odnosu oficijelne hrvatske politike prema meni i u tom smislu o medijskim napadima na mene, koji su sada žestiji nego ranije. Granić je pokušao objasniti da to nije ni njegovo ni predsjednikovo mišljenje, da oni ne mogu utjecati na tisak i da to mogu zaustaviti samo na HTV.

Uzvratio sam da od njih ne tražim ništa već samo da govore istinu o cijeloj mojoj aktivnosti. Rekao sam i to da očekujem od Granića i Tužmana da će tu istinu javno saopćiti i da bi to bilo korektno.

Granić je, međutim, zanimalo da li ću se ja kandidirati za neku od funkcija u Federaciji. Odgovorio sam da ću o tome odlučiti i da želim da shvate da nisam žinio to što sam žinio zbog vlasti već da bi se promijenilo stanje u kome smo se našli. Rekao sam i to da bismo mi mogli podržati i Zubaka u nekim okolnostima ali to nisam objašnjavao i nisam rekao na kojoj funkciji. Otkrio sam im da će HNV imati i svoje kandidate.

Ovaj je razgovor bio veoma važan, naročito ono što su govorili Sančević i Sanader. Zapravo, potpuno su razobličili ono što se u tisku tek naslućivalo: provedbu Ustava Federacije nastojat će usporiti koliko mogu i održavati propalu “Herceg-Bosnu”. Taj posao će raditi Sančević sa svojim veleposlanstvom koje će otvoriti u Sarajevu i koje će kadrovski “ojačati” ljudima koji su rušili BiH i zagovarali politiku rata s Muslimanima. Te namjere nisu mogli prikriti.

I pored obećanja da će upozoriti HTV na odnos prema meni, tu većer ponovno su me vrijeđali u jednoj emisiji koju je vodio Jurić. To vrijeđanje nije bilo nikakav ispad neupućenog voditelja, jer je to radio od početka prezentiranja našeg mirovnog plana. Sutradan sam nazvao Granića i rekao mu za to. Upozorio sam ga da više neću štititi, da ću se znati braniti od njihovih laži i da ću to učiniti već sutra na tiskovnoj konferenciji HNV-a u hotelu “Panorama”. Tako je i bilo. Održali smo konferenciju na kojoj sam nastupio oštro i napadački.

U utorak sam bio s Ejupom Ganićem u Bihaću. Trebali smo se susresti s Abdićem ali ovaj nije došao na sastanak. Abdić želi razgovarati samo sa Silajdžićem.

Put je bio veoma riskantan. Letili smo preko teritorije koju su kontrolirali Martićevci i koji su rušili sve što su vidjeli. Kada smo ulazili u helikopter Ganić je insistirao da daju dvije letilice. Oficir stranih snaga koje su nas trebale prebaciti s aerodroma u Zagrebu snebivao se i čudio. Ganić je insistirao s obrazloženjem da imamo šansu preživjeti ako nas gađaju ukoliko smo razmješteni u dvije letilice. – Neka barem jedan ostane živ, govorio je. Ponekad mi je njegova upornost smetala, ali ovaj put je bila dragocjena. Dobili smo dvije letilice.

Koliko sam mogao pratiti, letili smo preko Karlovca, pa onda preko nekih pošumljenih predjela. Piloti su bili izvrsni – gotovo da su helikopterima dodirivali vrhove drveća, prateći konfiguraciju terena. Kada bi se obarali niz padine, trbuh mi se dizao pod bradu. Ipak, tu nelagodnost sam svlaživao lakše od straha da bi nas mogli pogoditi. Najednom se ispod nas pojaviše blagi brežuljci. Bio sam impresioniran. Gotovo svi su bili uzorani i obrađeni, u potpunom kontrastu spram neuređenih i zapuštenih predjela koje smo preletjeli. Znao sam da se ne radi o marljivosti ili nemarljivosti stanovnika jer svi ljudi egzistencijalno ugroženi nastoje preživjeti na svakom pedlju zemlje. Radi se o dvije političke koncepcije koje su vidljive i sa ove visine, ili kako bi narod rekao – „koje se vide iz aviona“. Jedni prema ovoj zemlji i svojoj njivi imaju odnos kao prema svojoj domovini, trajno su i neodvojivo vezani za nju, njeguju je i čuvaju; drugi su privremeno na njoj, ne osjećaju je kao svoju i samo čekaju dan kad će s nje otići.

Pretpostavljao sam da smo u Bihaćkoj krajini i više nisam osjećao strah.

U Bihaću sam se sastao s tamošnjim Hrvatima i rukovodstvom HDZ-a. Sastanak smo imali u župskom uredu kod fra Ive Orlovca.

Oni tamo nemaju nikakve posebne probleme kao Hrvati. Snose sudbinu svih ostalih ljudi koji tamo žive u izolaciji. Hrana teško dolazi do njih, tisak ne dolazi nikako, telefonske veze su prekinute. Tražili su da upoznam s tim i vlasti u Hrvatskoj te da ih zamolim da pošalju humanitarni konvoj koji ne bi išao preko Kladuše. Naime, sve što ide preko Kladuše postaje sredstvo ucjene Fikreta Abdića. Također, po njihovim riječima Abdić je gori od četnika, pali sela i cijeli kraj drži kao taoce. Također su imali velike primjedbe na Vladu Šantića, zapovjednika HVO-a koji od osnutka tih hrvatskih postrojbi nastoji sve hrvatsko podvesti pod svoju vlast. Potpuno isti metodi kao i drugdje, sliče onome što je S.Željko radio u Sarajevu. Šantić je potpuno ugušio rad HDZ-a kao jedine hrvatske stranke u tom kraju.

Poslije povratka iz Bihaća dobio sam informaciju da me HTV ponovno napadao i vrijeđao u svojoj emisiji. Pozvao sam Granića i izvjestio ga o tome, jer smo inače trebali se čuti. Granić me ponovno uvjeravao da to nema nikakve veze ni s njim, ni s predsjednikom, da će on većerati s predsjednikom opširno razgovarati o svemu, te da bi želio da ga sutra, u srijedu, nazovem u 8 sati. Sutra ujutro nisam imao volju nazvati Granića, nisam želio susret s Tuđmanom, a bojao sam se da bi on to tražio. Otišao sam na konferenciju za tisak i branio sebe, HNV i politiku za koju smo se zalagali i zalažemo.

U Zagrebu smo se dogovorili o daljnjem radu HNV-a. Petar Jozelić će svoj ured pretvoriti u ured HNV-a, što je već bio. Tu smo se sastajali, odatle organizirali konferencije za štampu, držali sastanke s hrvatskom oporbom. U uredu će raditi Damjan Vlašić i Ivan Lovrenović. Razradili smo posebnu taktiku za nastup na narednom zasjedanju Ustavotvorne skupštine. Razgovarat će se sa

svim zastupnicima Hrvatima pojedinačno. Jedna grupa HNV-a će posjetiti ambasade SAD, Njemačke, Austrije, Turske i Vatikana i upoznati ih s našim stavovima i indicijama da će se pod firmom Federacije nastojati održavati politika propale “Herceg-Bosne”.

Također, razgovaralo se i o potrebi pokretanja časopisa HNV-a koji bi se zvao Hrvatsko-Bošnjački tjednik. (Najveći trošak izdavanja snosio bi Jozeli?).

Hrvatsko Narodno Vijeće je donijelo odluku da se kandidiram za funkciju predsjednika Federacije jer je procijenjeno da bi SDA mogla povući svog kandidata Izetbegovića pred tim prijedlogom. Izetbegović ne će sigurno odstupiti pred Zubakom.

O svemu tome bit će informirani ambasadori pomenutih ambasada kao i zastupnici Hrvati.

Ovdje, u Sarajevu, prihvatio sam se konsolidacije HSS-a i razvoja stranke do pred izbore. Održao sam u subotu tribinu u Novom gradu, gdje je bila i osnivačka skupština općinske organizacije HSS. Tribina je bila dobro posjećena i prisutni su pokazali veliki interes za ono što sam govorio.

Bombardiranje srpskih položaja

11. travnja 1994.

Danas su avioni NATO-a ponovo bombardirali srpske položaje oko Goražda. Američki ambasador Jakovich mi je rekao, u susretu koji smo imali, da je svoju Vladu upozorio, prije nego su bilo što poduzeli, da mora biti odlučna i ako se opredijeli za vojnu akciju da će morati djelovati više puta. Njegova je procjena bila da jedan napad neće zaustaviti Karadžića i ukoliko se u vojnu akciju trebat će je voditi do kraja.

Daljnji razvoj događaja će zavisiti od te odlučnosti. Večeras je objavljeno da je smijenjen zapovjednik Karadžićeve vojske R.Mladić.

Jutros sam razgovarao s Izetbegovićem. Želio je čuti moje mišljenje o kadrovskim rješenjima za Federaciju. Rekao mi je da bi on povukao svoju kandidaturu za predsjednika ukoliko bi ja bio kandidat. Ja sam inzistirao na tome da u svim kombinacijama treba ostati Silajdžić.

U srijedu, na tiskovnoj konferenciji, HSS će objaviti da sam kandidat te stranke za predsjednika Federacije.

Naše prognoze da će Sanđević otvoriti ured u koji će staviti razbijače BiH i s njima pokušati vladati Federacijom, obistinjuje se. U Sarajevo je već stigao M.Lasić, u funkciji ministra – savjetnika ambasade Republike Hrvatske u BiH. – Bit će zanimljiva lista ostalih.

Smrt Branka Mikulića

12. travnja 1994.

Teško se otrgnuti impresijama i osjećajima, uzdići se iznad emocija i psihološkog stanja koje svatko od nas nosi. Ovo je stanje kada sam potpuno određen emocijama a traži se da budem racionalan. Moje mentalno zdravlje zavisi od toga koliko sam u stanju svladati ovaj paradoks.

Rat je zarazio ljude. Ponovno sam se uvjerio u to sudjelujući danas u jednoj otvorenoj emisiji Radia “Vrhbosne”. Iz pitanja slušatelja probija gorčina i zloba, ona duboka nepomirljivost koja vodi u pakao i koja za sobom želi povući što veći broj drugih. Oni se ne mogu pomiriti, prije svega, sa sobom, pogotovu ne s drugima, u njima postoji raspolućenost, nespremnost na istinu i odsustvo nade. Nažalost, za godinu dana emitiranja svog programa, Radio “Vrhbosna” nije uspio utjecati na

duše i svijest svoga slušateljstva. To ne mora biti dokaz njegove neuzdržanosti i nemoćne ve? dokaz dubine stradanja ljudi. Na tu ljutu ranu HDZ lijeva svoj ideološki otrov, i dalje ide s mržnjom kao temeljnom polugom svoje politike. Uz to, najve?u mržnju ispoljavaju prema Hrvatima neistomišljenicima.

Uz takvo stanje zabrinjavaju?e je javno zalaganje nadbiskupa Pulji?a za “jedinstvo” hrvatskog naroda. Kako ?emo postiti?i jedinstvo s onima koji nas ne priznaju ni da postojimo, koji radije sura?uju s ?etnicima nego s nama. Nadbiskup bi morao biti odre?en i zahtijevati jedinstvo na našem mirovnom planu i usvojenom Ustavu, i to od onih koji su nas na pogrešnoj politici uvukli u rat s Muslimanima. Kao što Crkva nije bila pronicljiva kada je dovodila na vlast HDZ, bojim se da sada ne?e imati moralne snage da istraje na istini. HDZ je njihova neostvarena ljubav koja ih je odbacila. To odbacivanje je išlo tako daleko da je Crkva proglašavana izdajni?kom, držane su joj moralno-povijesne lekcije, držane propovjedi i poduka iz Evan?elja. Bojim se da Crkva nikada nije pregorila svoju prvu ljubav i da se u jednom trenutku samo pobunila protiv politike koja je nju odbacila. Kada se ta ljubav vratila, prigrilili su ih s ve?om straš?u nego ranije. S tim moramo ra?unati ma koliko nam teško sve palo. Ne smijemo ništa u?initi da crkvu okrenemo protiv sebe, ?ak ne treba upu?ivati ni prigovore na slabost.

Moram obaviti razgovor s nadbiskupom Pulji?em i utvrditi ta?no što misli pod “jedinstvom” na kome inzistira.

Danas, poslijepodne, umro je Branko Mikuli?. Rat je relativizirao i obezvrijedio podjednako i život i smrt. U našoj situaciji, sudbina grada Sarajeva je postala mjerilo svih drugih sudbina. Vrijednost ljudskog života se mjeri sudjelovanjem u sudbini ovog grada. U tom smislu ?e biti promatrana i smrt druga Branka. Ovo se mora izgovoriti bez cinizma jer je pokojni Branko svoj život živio dosljedno, a Sarajevu i Bosni i Hercegovini ostao vjeran do svog posljednjeg daha.

Znao sam da je bolestan i da je prije dva-tri dana došao ku?i iz Lozane samo da bi ovdje umro. Ipak nisam mogao o?ekivati tako brzu smrt. Nisam ga uspio vidjeti. Planinka je pozvala don Luku kada je umirao. Bio je kod njega. Bio sam iznena?en njegovom željom da mu govorim na grobu. Kasno smo se osobno upoznali i nismo imali vremena družiti se. U Sarajevu je još mnogo njegovih starih suboraca i prijatelja iz komunisti?kog vremena. Ipak je tražio da se ja oprostim od njega. Planinka je molila da to uradim iako sam rekao da mi je teško. Istina, to mi je velika ?ast, ali što re?i o tom ?ovjeku koga sam tako kratko poznao. Moram govoriti pred njim kao da ga gledam u o?i. Moram govoriti pred drugima koji ?e mene gledati u o?i. Moram govoriti smisleno i kratko. Moram govoriti u skladu s njegovim dignitetom. Moram govoriti u skladu s mojim dignitetom. Nikada mi kao sada nije bilo teško odabrati rije?i koje ?u izgovoriti.

Sutra bi trebalo na tiskovnoj konferenciji objelodaniti moju kandidaturu za predsjednika Federacije. Danas smo raspravljali na tu temu u HNV-eu koje djeluje u Sarajevu. Opravdani su razlozi i za i protiv toga. Ipak, ja moram donijeti odluku o tome. Još sam neodlu?an. Ne mogu do kraja procijeniti oportunitet takve odluke.

-“Do smrti se bori za istinu, i Gospodin ?e se boriti za te.”

Druženje u «Ježu»

13. travnja 1994.

Održali smo tiskovnu konferenciju HSS-a. Ipak nismo objelodanili moju kandidaturu. Smatrao sam to neprimjerenim konferenciji na kojoj sam i sam sudjelovao i na kojoj smo govorili o godišnjici

rada HSS-a. – Da li ?e nekada, netko objektivno ocijeniti taj rad? Poslijepodne sam razgovarao sa Silajdži?em. Molio je moju suglasnost da se omogu?i S.Halilovi?u da ode iz Sarajeva i da se skloni u Tursku. Smatrao je to važnim zbog njegove uloge u ratu.

Razgovarali smo, naravno, i o kadrovskim problemima. Pitao sam ga zašto se Izetbegovi? ne bi povukao pred njim jer bi Hrvati njega podržali na funkciji predsjednika Federacije. Rekao je da se radi o ?istoj borbi za vlast i prestiž.

– Sutra dolazi delegacija iz Hercegovine na ?elu sa Zubakom. Razgovarat ?e se o kadrovima Federacije i pripremi Skupštine.

– Ve?eras smo imali ugodno ve?er u “Ježu”. Pozvao sam na ve?eru V.Jakovicha. Društvo su mu ?inili još don Luka, fra Ljubo i Ž.Grubeši?. Jakovich je s pažnjom slušao impresije i zapažanja dvojice sve?enika koji su nedavno putovali kroz srednju Bosnu i boravili u selima Neretvice.

Održavanje „Herceg-Bosne“

14. travnja 1994.

Danas je u Sarajevu boravila pregovara?ka ekipa iz Hercegovine, na ?elu sa Zubakom (Prli?, Bender, Akmadži?, Bunti?). S njima je doputovao i M.Ljubi?. Sastanku su prisustvovali i ambasadori iz SAD – V.Jakovi?, te iz Republike Hrvatske – Z.San?evi?.

Pregovore je vodio H.Silajdži?. Izetbegovi? nije sudjelovao u ovome. Odmah na po?etku predstavnici “Herceg-Bosne” su htjeli razgovore formalno ome?iti i postavili su pitanje tko su legitimni predstavnici dva naroda koji trebaju u?estvovati u dogovorima oko provedbe Ustava Federacije. Sami su postavili pitanje i sami dali odgovor: oni priznaju samo one koji su dobili legitimitet na izborima 1990. godine. Sve što se u me?uvremenu desilo kao da ne postoji. Oni žele i dalje politički monopol nad hrvatskim interesima u BiH, oni i dalje žele samo vlast i ništa drugo.

Silajdži? je veoma diplomatski pokušao uvjeriti ih kako su neki ljudi nezaobilazni u ovim pregovorima, pogotovu što je njihova djelatnost dovela do ovakvog raspleta krize (mislio je na mene i moju prisutnost na sastanku).

Prekinuo sam mu?nu situaciju i rekao im da nemam ništa protiv da se vode i strana?ki razgovori, ali da trebaju o?ekivati još rasprava unutar svakog nacionalnog zastupni?kog kluba jer ?e sve stranke, koje su u parlamentu inzistirati na tome.

Upozorio sam da ti klubovi nisu više tako homogeni kao što su bili i da se preko te ?injenice ne može prelaziti. Poslije te moje intervencije izašao sam iz sale i ostavio ih da se dogovaraju.

Danas je sahranjen Branko Mikuli?. Obavio sam ?asnu, ali tešku dužnost i govorio na grobu. Nisam tome vi?an. Nekako sam ipak uspio izgovoriti nekoliko misli. Mnogo je bilo ljudi na sprovodu. Preko o?ekivanja. Sahrana skromna, ratna. Don Luka je više za sebe nego za druge izmolio molitvu, poštuju?i komunistički dignitet pokojnika. Fra Mirko je sa svojim dje?ijim zborom otpjevao prigodnu pjesmu. – To je bilo sve.

Medijski napadi i laži

25. travnja 1994.

Politi?ko stanje se nije promijenilo od prošlog posjeta delegacije iz Hercegovine. Ponovno su bili

ovdje u subotu, prekju?er, i ništa se nije dogovorilo. Još se vode na?elne rasprave oko funkcija što upu?uje da je borba za vlast centralno pitanje razgovora. Za to vrijeme ?eka zaživljavanje novog Ustava, formiranje federalnih institucija i kona?na provedba Washingtonskog sporazuma.

U hrvatskim medijima se neprestano vodi medijska kampanja protiv mene. HDZ nastoji lažima i blaženjem potpuno me diskreditirati i eliminirati iz svih daljnjih pregovora o Federaciji. Pozivaju se na legitimitet iz 1990. godine koji su sami izgubili onoga trenutka kada su formirali “Herceg-Bosnu” i napustili interese našeg naroda u BiH.

Teško je izdržati ove napade. Optužuju me za borbu za vlast a, ustvari, oni se gr?evito bore za nju i za monopol nad našim narodom. Meni je jedino stalo da se provodi Ustav do koga smo teško došli i da se ne obnove borbe koje smo teškom mukom zaustavili. Ponovno ?u preispitati moju kandidaturu za neku od funkcija u Federaciji. Ima više razloga za to: prvo, institucije Federacije trebaju imati mo? da provedu Ustav, drugo, možda moja kandidatura usporava dogovor HDZ-a i SDA oko funkcija u Federaciji, tre?e, stvara se privid da ja cijepam hrvatski politi?ki korpus, ?etvrto, stvara se pogrešna predstava da se HNV preko mene bori za vlast. Ako bih i imao neku zna?ajnu funkciju u Federaciji možda bi moje prisustvo umanjilo mo? njenih institucija u provedbi Ustava, možda bi se HDZ i SDA lakše sporazumjele kada ja ne bi bio u kombinaciji, te bi se prije pristupilo provedbi sporazuma, možda bih izvan Federacije imao više prostora za kritiku njenih funkcionera i njihove djelatnosti u provedbi Ustava, mogao bih inzistirati na hrvatskom jedinstvu na bazi sporazuma, bio bih rastere?en tereta vlasti i sve pritužbe da se borimo za vlast otpala bi.

Moram zakazati Glavni odbor HSS-a i HNV i ponovno sve aspekte ovih problema analizirati. Ne bismo smjeli svoje poštene namjere u svim našim aktivnostima dovesti u pitanje. Tako?er, teret provedbe federalnog Ustava trebamo staviti na ple?a i drugima. Ovi me problemi ?ine nervoznim i dekoncentriranim.

Razgovarao sam danas s Izetbegovi?em i Gani?em o svemu i iskazao svoje nezadovoljstvo s tokom pregovora. (Svugdje stoji ta opasnost da me ne razumiju i da pomisle da se borim za neki osobni položaj. A meni je stalo samo do toga da se Ustav što prije provodi, da Federacija ja?a i da se u njene institucije ne uvuku oni koji ?e je rušiti). Imao sam osje?aj da Izetbegovi? razumije moja nastojanja. Upozorio sam da se stvorio nepotreban i štetan vakum koji održava nelegalno stanje u Hercegovini (šverc i kriminal, prisustvo vojni?kih bandi i sl.), a u Sarajevu i teritoriji pod kontrolom Armije uvodi se jedno novo, nezakonito stanje (otpuštaju se ljudi s posla, dijele se poslovni prostori, stvaraju nove firme, priprema privatizacija).

Deprimiran sam cijelom situacijom. Ponovno osje?am nemo?, ponovno više ništa ne zavisi od mene.

Pregorijevanje

26. travnja 1994.

Kako je velika i nepodnošljiva uzaludnost ljudskog nastojanja. Nema ništa što smo u stanju postiti i sa?uvati. Jedino je veliko ljudsko pregorjevanje. ?ovjek mora biti u stanju pregoriti da bi mogao živjeti. Uspjeh je varka; to je samo sje?anje na put, to je prazan profil nad kojim nema ni divljenja, ni užitka. – Kako se pomiriti s tim? Kako poslije toga oti?i i mirno spavati. Spavati i sanjati kao da se ništa nije desilo, kao da se niti oko ?ega nije nastojalo. Ne biti ni radostan, ni rastužen. Možemo li biti ravnodušni spram uzaludnosti života? Da li je tajna prihva?anja toga u spoznanju ili u iskustvu?

Pregorijevanje je rasterećenje. To je stanje granične situacije koja sve relativizira. Ona nas oslobađa tuge ali i nade.

To, ipak, nije stanje ravnodušnosti. Prije bi se moglo reći da je to stanje stisnutih zuba. Hod po stepenicama koje nigdje ne vode ali pored kojih nema drugog puta. Svaki korak je težak kao olovo i zato oslobađajuć. To je stanje pomirenosti.

Uvijeku je potrebno samo malo nježnosti i ništa drugo. Jednostavne, prolazne nježnosti koja čak ne ostavlja trag.

Beško dogovaranje kantona

8. svibnja 1994. (Beško)

Poslije nerazumljivo dugog putovanja avionom UN od Sarajeva do Frankfurta, stigli smo noćas u Beško. Umor je bio jači od želje da se prošeta ulicama ovog lijepog grada. Njegova ljepota je data i u sentimentu koji on budi u nama, podsjećajući na Sarajevo, na Bosnu.

Jutros je nedjelja, okupana suncem i prozračnim plavetnilom. Imali smo kratak susret s Mockom (Silajdžić, Duraković, Bićaković i ja). Interesirao se za sadržaj razgovora, za položaj Srba u Federaciji i uopće, međunarodnu inicijativu preko tzv. kontaktne grupe. Problem čine Francuzi koji nastoje naše pregovore sa Srbima vratiti na podjelu teritorije, odnosno na pregovore (sada) dvije ravnopravne strane, bez određenja agresora. Silajdžić je Mocka upoznao s tim i molio diplomatsku neutralizaciju francuske inicijative.

Ponovno se pokazuje da su povijesni interesi konstante. Iz ove perspektive tek možemo pratiti sukobe interesa velikih sila na našem bosanskom prostoru. Ponovno je borba Engleske, Francuske i Rusije s jedne strane, te Austrije i Njemačke s druge strane, oko utjecaja i dominacije. Pozicije su, međutim, promijenjene, Austrija i Njemačka su ograničene u svom utjecaju bilo svojim ustavima, bilo međunarodnim položajem. Rusija, Engleska i Francuska, naizmjenično, kako u prošlosti, tako i danas, instrumentaliziraju Srbiju i Srbe za svoje ciljeve. Zato su ovdje počinjali ratovi, zato se danas nastoji preći preko činjenice da je Srbija, uz pomoć nekih Srba iz BiH, izvršila agresiju na BiH.

Ovo stanje i omjer snaga svjetskih sila još će dugo određivati našu sudbinu.

Razgovori su, ovdje, u američkoj ambasadi, i uz njihovo posredovanje, počeli sa usaglašavanjem međustranih dogovorenih takozvanih određivanja granica Federacije. Taj tekst se bez poteškoća usuglasio.

Nakon toga se prešlo na razgovore o unutrašnjim granicama kantona.

Zubakova delegacija je ponudila kriterije za to razgraničenje koji faktički obnavljaju raspravu o onome što je već prevladano u Washingtonu. Tu se nastoji uvući kao kriterij "nacionalna teritorija" te zaobići ono što je već utvrđeno u Ustavu. Ustav je jasno precizirao principe konstituiranja kantona. Kantoni su oblik teritorijalne organizacije, forma decentralizacije države i regionalne samouprave, zasnovani na ekonomskom, prirodno-geografskom i komunikacijskom načelu. Kantoni nisu nacionalne države niti nacionalne teritorije. Osnova za izražavanje strukture pučanstva je popis iz 1991. godine. U daljnjoj raspravi ova pitanja mogu biti riješena prihvatanjem onog što je definirano u Ustavu. Ekspertni kriteriji koji se mogu unositi pri definiranju granica kantona ne smiju biti u suprotnosti sa Ustavom. Na toj osnovi su prihvaćena Nacionalna konstituiranja kantona.

Problem je nastao kada su se predložile mape, i to one o Hercegovini. Prijedlog Zubaka je podjela Hercegovine na dva dijela, od kojih jedan čini Duvno, Livno i Posušje, a sve drugo, osim Konjica, čini drugi dio (uključujuči Jablanicu, Mostar i Stolac).

– Dokle će ovaj uvijek istrajavati na ožujanju „Herceg-Bosne“?

Silajdžić je predložio da se ta mapa zaboravi da bi se uopće moglo dalje razgovarati.

Također, postavljeno je pitanje Srednje Bosne: da li dva ili jedan kanton. Silajdžić je predložio jedan kanton sa podjeljenom vlašću pola-pola. Zubak je inzistirao na dva kantona, jednim Bošnjačkim, drugim Hrvatskim.

Predložio sam, da bi se prevladale razlike, formiranje jednog kantona u centralnoj Bosni i jednog za cijelu Hercegovinu, tj. spajanje kantona 6. i 8. iz karate Sabora Hrvata i 9. i 10., sa odredbom da se u njima vlast dijeli po principu 50:50 bez obzira na nacionalnu strukturu. Granić je to odbio s obrazloženjem da tada Hrvati nemaju više od jednog kantona (Posavina). Predložio je da se ide na dva kantona u centralnoj Bosni i dva kantona u Hercegovini.

Cijelo poslijepodne je potrošeno u dogovorima oko ova četiri kantona i nije postignut sporazum. Ostala je sporna granica na Neretvi i Stolac (obje strane žele i jedno i drugo), te u Srednjoj Bosni Travnik. Granić i njegova ekipa su spremni odstupiti od Travnika i tako narušiti Lašvansko-Lepenski kanton koji sam ja predlagao. Ukoliko se to desi ovaj kanton nema nikakvog smisla. Rasprava se vodi pogrešno, traže se prolazi i spajanja teritorija kao da se radi o podjeli a ne novoj konstituciji BiH.

10. svibnja 1994.

Danas su se razgovori nastavili u istom duhu: kompletirati što veću nacionalnu teritoriju u kantone. Prepirke se vode oko svakog sela, svake kuće.

Na ovaj pogrešan tok pregovora upozorio sam jučer. Bio je to čak oštar dijalog unutar delegacije BiH, posebno sa Silajdžićem. Tvrdio sam da je razgovore trebalo voditi u okviru jedinstvenog političko-stručnog tima a ne dijeliti se na “hrvatsku” i “muslimansku” stranu. Nisam se složio s tezom da je to tako unaprijed određeno i da se iz tog klišea, ne može izaći. Rekao sam da ne želim sudjelovati u takvim razgovorima jer oni narušavaju temeljni princip Ustava, tj. princip da je Federacija BiH jedinstvena država Hrvata i Bošnjaka (Muslimana), da je to složena država u kojoj federalne jedinice treba zajednički odrediti i na način da one mogu nositi one funkcije koje im Ustavom pripadaju. Odbio sam da sjedim i u tzv. hrvatskoj i tzv. muslimanskoj delegaciji iz razumljivog razloga: do sada sam se borio protiv nacionalnih država u BiH i sada ne želim graditi kantone kao nacionalne teritorije. Takav proces nema kraja, a ukoliko se i dovrši na ovaj način, proizvodit će daljnja etnička rješenja. Možda ne više pod nuždom oružja ali sigurno pod psihologijom nacionalnog grupiranja.

Nisam naišao na razumijevanje i pored oštro izmijenjenih riječi.

Poslije ručka sam potražio V. Jakovicha, američkog ambasadora i iznio mu svoje mišljenje i stav. Zamolio sam ga da o tome izvjesti Radmana i svoju administraciju, te da iskoriste svoj utjecaj kako bi razgovore preusmjerili ka principima Washingtonskog sporazuma.

Primijetio sam da Radman nije otišao sinoć u Sarajevo, kao što je trebao. Prisutan je i danas u

pregovorima. Rekli su mi da je jutros reagirao u toku razgovora na isti način kao i ja jučer. – Jakovich mu je dakle prenio moje mišljenje. Da li će to utjecati, vidjet ćemo.

Uglavnom, razgovori se i danas vode po istom konceptu kao i jučer.

U međuvremenu dao sam intervju “Globusu” u kome sam objasnio svoj stav i oštar protest protiv svega.

11. svibnja 1994.

Jučer, poslijepodne, potpuno sam se isključio iz razgovora jer sam procijenio da prepirke oko svakog sela neće dovesti do rezultata. Jutros mi je Duraković rekao da se čitavo vrijeme raspravljalo o tri sela u općini Stolac i o tome gdje trebaju pripasti. Nikakav napredak nije učinjen.

Nisam želio ići na pregovore. Odlučio sam sutra otputovati u Zagreb, sazvati HNV i upoznati ih sa prilikama u kojima se sada nalazimo i odlučiti što dalje činiti. Dan sam iskoristio za šetnju i elementarno upoznavanje s gradom. Bio sam u društvu M. Stojića, F. Čape i Ž. Garmaza. Šetnju gradom smo završili u restoranu gdje je najčešće sjedio Kafka. Kažu da su tu navraćali komunistički lideri (Trocki i Tito).

Poslijepodne sam posjetio našu ambasadu u Beču. Ambasadora Efendića je zanimalo zašto nisam na pregovorima. Objasnio sam mu moj stav. Bio je, uglavnom, suglasan sa mnom. Poslije nam se pridružila E. Keč, koja ovdje obavlja funkciju kulturnog atašea. – Srđan susret sa kolegicom i prijateljicom još iz vremena zajedničkog studija filozofije.

Dok smo razgovarali došao je spisak ljudi (iz Američke ambasade) koji trebaju sutra putovati u Ženevu. Bilo ih je 10, svi iz pregovaračke ekipe BiH, izuzev Ljubića i mene. Ambasada je potom zatražila ulazne vize u Švicarsku. Ja sam ih zamolio da mi rezerviraju avion za Zagreb, sutra prijepodne.

Po povratku u hotel, javio mi se Ljubić. Došao je da se spakuje, putuje večeras u Zagreb kolima. Dogovor je postignut, granice kantona su određene, putuje se u Ženevu da se sve potpiše!

Rješenje je nađeno kompromisom između etničke podjele i mog prijedloga o dva kantona, jedan u Srednjoj Bosni, a drugi u Hercegovini, sa paritetnom vlašću. Samo su u Hercegovini napravili izmjenu: formirali su dva kantona, jedan čisto hrvatski po strukturi pučanstva, drugi mješoviti sa paritetnom vlašću (Mostar, Jablanica, Konjic, Prozor, Čapljina, Stolac, Neum, Metković).

Vjerujem da je Radman izvršio pritisak (ni danas nije otputovao u Sarajevo).

Ljubić mi kaže da je bilo više varijanti i da su se morali odlučiti za jednu. U “hrvatskoj” delegaciji Granić je sve varijante stavio na glasanje. Konačna verzija je prošla večernjim glasovanjem (Zubak i Buntić su bili protiv, Akmađić se priklonio – po običaju – većini, većina se formirala tako što su iz Zagreba morali doputovati M. Ljubić i Pandžić).

Zubak, vjerojatni predsjednik Federacije, je protiv sporazuma. Da li će to imati utjecaja na njegovo obavljanje funkcije, vidjet će se.

Bitno je da su se sporazumjeli. Napetost je bila suviše velika, već su došle vijesti da se konvoji zaustavljaju i ne dozvoljava prolaz.

Novi sukobi bi sve odveli u ambis. Rat bi bio dugotrajan i uništavajući. – Nadam se da je ovim izbjegnuto.

***

Ovdje završavam ove zapise. Ne želim otvoriti novu stranicu jer se bojim da s njom nastavljam agoniju moje zemlje. Bojim se da je svaka nova stranica novo poglavlje njene zle klobi.

Sada vjerujem da je moja zemlja preživjela. Vrsto vjerujem u to i ne želim tu vjeru mijenjati za neizvjesnost ispisivanja njene povijesti. Vjerujem da smo s njom i mi preživjeli svoju sudbinu. Vjerujem i nemam nikakvog pokrića za to. Vjera mi je sigurnija i vršća od onoga na što se odnosi i ne smijem je više dovoditi u pitanje. Zato zatvaram ovu knjigu.

Ivo Komšić

Poglavlje knjige Preživljena zemlja, Prometej, Zagreb, 2006.

The preceding text is copyright of the author and/or translator and is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivs 3.0 Unported License.